

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:
Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон
для довідок:
+38 066 53 57 687

№ 3, 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

DOI Ампаро

<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI № 3/2023

<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-3>

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 2 від 26.09.2023 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор

– Коломоець Т.О., доктор юридичних наук, професор

Заступник головного редактора

– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор

Відповідальний редактор

– Верлос Н.В., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)

Болокан І. В.

– доктор юридичних наук, доцент

Бондар О. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Боуз Х.

– LLB, MSc, PhD, FHEA (Велика Британія)

Ботнару С.

– доктор юридичних наук, доцент (Республіка Молдова)

Бринза С.

– професор, доктор хабіліт. (Республіка Молдова)

Віхляев М. Ю.

– доктор юридичних наук, професор

Галіцина Н. В.

– доктор юридичних наук, професор

Діхтєвський П. В.

– доктор юридичних наук, професор

Дудоров О.С.

– доктор юридичних наук, професор

Ібрагімов С. І.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)

Курінний Є. В.

– доктор юридичних наук, професор

Кушнір С. М.

– доктор юридичних наук, професор

Руні Дж.

– доктор, доцент (Велика Британія)

Стеценко С. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Уільям Дж. Уоткінс

– доктор юридичних наук (Південна Кароліна, США)

Федчишин Д. В.

– доктор юридичних наук

Шарая А. А.

– доктор юридичних наук, доцент

ISSN 2786-5649 (Print)

ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С.	
<i>АНТРОПОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОД МЕДІАЦІЇ</i>	
<i>ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ СУДОЧИНСТВУ</i>	5

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Курінний Є. В.	
<i>ДЕФІЦИТ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМА</i>	
<i>УКРАЇНСЬКОЇ БЮРОКРАТІЇ</i>	14
Ткачова В. С., Баранкова В. В.	
<i>ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ</i>	
<i>ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НОТАРІАТУ</i>	22
Чернецька О. А.	
<i>СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ</i>	
<i>ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ</i>	28
Гутник Є. С., Шарая А. А.	
<i>КОНСИЛІАЦІЯ ЯК СПОСІБ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ</i>	35

РОЗДІЛ III. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Романова В. А., Баранкова В. В.	
<i>ЦИФРОВІЗАЦІЯ РОБОТИ СУДІВ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА МОЖЛИВОСТІ</i>	43

CONTENTS

SECTION I. THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW: HISTORY AND POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Havrylyuk R. O., Patsurkivskyy P. S.

*THE ANTHROPOSOCIOCULTURAL CODE OF MEDIATION
AS AN ALTERNATIVE TO LITIGATION*.....5

SECTION II. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Kurinyi Ye. V.

*INTEGRITY DEFICIT AS AN EXISTENTIAL PROBLEM
OF UKRAINIAN BUREAUCRACY*.....14

Tkacheva V. S., Barankova V. V.

*PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE CONTROL
OF ACTIVITY, NOTARY OFFICE*.....22

Chernetska O. A.

*CURRENT STATE AND PROBLEMATIC ISSUES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY
FOR VIOLATION OF QUARANTINE RULES*.....28

Hutnyk Ye. S., Sharaia A. A.

CONCILIATION AS A METHOD OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION.....35

SECTION III. JUDICIARY; PROSECUTOR'S OFFICE AND ADVOCACY

Romanova V. A., Barankova V. V.

*DIGITALIZATION OF COURT OPERATIONS:
MAIN DIRECTIONS AND OPPORTUNITIES*.....43

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 347.965.42+347.769 [477] [075.8]

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-3-01>

АНТРОПОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОД МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ СУДОЧИНСТВУ

Гаврилюк Р. О.

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0001-6750-4340
r.havrylyuk@chnu.edu.ua*

Пацурківський П. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0001-5081-7842
p.patsurkivskyu@chnu.edu.ua*

Ключові слова: *медіація як альтернатива державному судочинству; антропосоціокультурний код медіації; необхідність подолання розчинення індивідів-особистостей у масах-натовпах; потреба утвердження свободи особи у соціумі; подолання тотального патерналізму в суспільстві; утвердження відповідальності особи за себе; людиноцентристський світоглядний поворот середини – другої половини ХХ ст.; утвердження людиноцентризму як принципу існування держави.*

Науковий інтерес до медіації, починаючи з рубежа ХХ–ХХІ століть, зростає в геометричній прогресії. В центрі уваги дослідників перебувають питання пізнання її природи та властивостей, функціонального потенціалу та національних особливостей його прояву. Чи не найбільш інтенсивно та плідно розробляється проблематика технік і технологій медіації. Водночас спеціальні дослідження її як альтернативи державному судочинству на вітчизняних теренах поки що залишаються поодинокими. Автори статті прагнуть до певної міри заповнити цю прогалину. Безпосередньою **метою статті** є аналіз суспільних передумов, які передували появі медіації як альтернативи державному судочинству у розвинутих суспільствах Заходу та зумовили утвердження її як загальносуспільного інструменту вирішення конфліктів (спорів) у них. **Конкретними задачами статті** є стислий аналіз найгостріших викликів ХХ ст. індивіду-особистості та утвердження людиноцентризму у світі в середині – другій половині ХХ ст. як суспільних ідеологій і практики та передумов появи медіації як альтернативи державному судочинству. За основу **методологічного інструментарію дослідження** взято антропосоціокультурний підхід і загальнонаукові принципи об'єктивності й історизму.

На основі одержаних основних результатів дослідження авторами ограновано наступні висновки: медіація як легітимна та рівноцінна альтернатива державному судочинству належить до складних соціальних конструктів людської діяльності. Для її появи та утвердження були необхідні відповідні передумови, система яких і являє собою антропосоціокультурний код медіації. Ключовими ланками цього коду є: назрілі суспільні потреби у появі медіації як альтернативи державному судочинству, з одного боку, та можливості їх задоволення, з іншого.

До таких потреб, як правило, належить: необхідність подолання повного розчинення індивідів-особистостей в масах-натовпах; потреба утвердження свободи особи в соціумі, яка є ключовою серед усіх потреб; необхідність подолання тотального патерналізму в суспільстві й утвердження відповідальності особи за себе. До чинників другого типу, які уможливили появу медіації в суспільстві як альтернативи державному судочинству у розвинутих зарубіжних суспільствах, належали людиноцентристський світоглядний поворот середини – другої половини ХХ ст. та утвердження людиноцентризму як принципу існування держави в цей же період часу. Наразі в Україні ще триває процес формування останніх чинників. В своїй основі він уже набув незворотного характеру.

THE ANTHROPOSOCIOCULTURAL CODE OF MEDIATION AS AN ALTERNATIVE TO LITIGATION

Havrylyuk R. O.

*Doctor of Law, Professor;
Head of the Department of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsiubynskoho str., 2, Chernivtsi, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6750-4340
r.havrylyuk@chnu.edu.ua*

Patsurkivskyy P. S.

*Doctor of Law, Professor;
Professor at the Department of Public Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kotsiubynskoho str., 2, Chernivtsi, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5081-7842
p.patsurkivskyy@chnu.edu.ua*

Key words: *mediation as an alternative to state proceedings; anthroposociocultural code of mediation; the need to overcome the dissolution of individuals in the masses; the need to establish individual freedom in society; overcoming total paternalism in society; establishing individual responsibility for oneself; human-centered worldview turn of the mid- to late twentieth century; establishing human-centeredness as a principle of the state.*

The article deals with the anthroposociocultural code of mediation as an alternative to litigation. Scientific interest in mediation has been growing exponentially since the turn of the twentieth and twenty-first centuries. Researchers focus on the issues of understanding its nature and properties, functional potential and national peculiarities of its manifestation. Perhaps the most intensive and fruitful research is being conducted on mediation techniques and technologies. At the same time, special studies of mediation as an alternative to state proceedings in the domestic context are still rare. The authors of the article seek to fill this gap to some extent. The immediate purpose of the article is to analyze the social prerequisites which preceded the emergence of mediation as an alternative to state proceedings in developed Western societies and led to its establishment as a public instrument for resolving conflicts (disputes) in them. The specific objectives of the article are to briefly analyze the most acute challenges of the twentieth century to the individual personality and the establishment of human-centeredness in the world in the middle – second half of the twentieth century as social ideology and practice and prerequisites for the emergence of mediation as an alternative to state proceedings. The methodological tools of the study are based on the anthroposociocultural approach and the general scientific principles of objectivity and historicism.

Based on the main results of the study, the authors draw the following conclusions: mediation as a legitimate and equivalent alternative to state proceedings belongs to the complex social constructs of human activity. For its emergence and establishment, appropriate prerequisites were necessary, the system of which is the anthroposociocultural code of mediation. The key links in this code are: the urgent social needs for the emergence of mediation as an alternative to state proceedings, on the one hand, and the possibility of satisfying them, on the other. These needs usually include: the need to overcome the complete dissolution of individuals in the masses; the need to establish individual freedom in society, which is the key among all needs; the need to overcome total paternalism in society and to establish individual responsibility for oneself. The second type of factors that made possible the emergence of mediation in society as an alternative to state proceedings in developed foreign societies included the human-centered worldview turn of the mid- to late twentieth century and the establishment of human-centeredness as a principle of state existence in the same period. Currently, Ukraine is still in the process of forming the latter factors. At its core, it has already become irreversible.

Постановка проблеми. У Законі України «Про медіацію» останню визначено як позасудову процедуру врегулювання конфлікту (спору) його сторонами за допомогою медіатора [1]. Зарубіжна доктрина медіації визначає її природу ще більш однозначно – як альтернативу державному судочинству [2; 3; 4; 5; 6]. Все більше схиляється до такої ж точки зору й українська доктрина медіації [7; 8]. Однак медіація, не дивлячись на те, що вона як феномен людської цивілізації є її ровесницею, далеко не відразу стала альтернативою державному судочинству. Для цього виявилось необхідним визрівання відповідних суспільних умов. У розвинутих суспільствах світу такі умови сформувалися в середині – другій половині XX ст. В Україні лише наразі завершується процес її визрівання.

Ступінь наукової розробки проблеми. Науковий інтерес до медіації, починаючи з рубежа XX–XXI століть, зростає в геометричній прогресії. В центрі уваги дослідників перебувають питання пізнання її природи та властивостей, функціонального потенціалу та національних особливостей його прояву. Чи не найбільш інтенсивно та плідно розробляється проблематика технік і технологій медіації. Водночас спеціальні дослідження її як альтернативи державному судочинству на вітчизняних теренах поки що залишаються поодинокими [9]. Автори статті прагнуть до певної міри заповнити цю прогалину.

Зокрема, безпосередньою **метою статті** є аналіз суспільних передумов, які передували появі медіації як альтернативи державному судочинству у розвинутих суспільствах Заходу та зумовили утвердження її як загальносуспільного інструменту вирішення конфлік-

тів (спорів) у них. **Конкретними задачами статті** є стислий аналіз найгостріших викликів XX ст. індивіду-особистості та утвердження людиноцентризму у світі в середині – другій половині XX ст. як суспільних ідеологій і практики та передумов появи медіації як альтернативи державному судочинству.

За основу **методологічного інструментарію дослідження** взято антропосоціокультурний підхід і загальнонаукові принципи об'єктивності й історизму.

Виклад основних результатів дослідження. В ряду найгостріших викликів XX ст. індивіду-особистості чи не найзлободеннішою виявилася потреба подолання розчинення індивіда-особистості в масі-натовпі. Це було зумовлено системою чинників. Передусім, як довела у своєму спеціальному дослідженні Ганна Арендт, становище особистості в суспільстві належить до інтегральних критеріїв міри цивілізаційного поступу людства і його подальших історичних перспектив [10]. В іншому своєму фундаментальному дослідженні вона обґрунтувала, що це становище особистості в суспільстві внаслідок домінування у Європі в 30-х – першій половині 40-х років XX ст. тоталітарних держав, передусім гітлерівської Німеччини та сталінського срср, виявилось жахливим – індивіди-особистості були свідомо перетворені завдяки тотальному насильству над ними у маси-натовпи, стали знекоріненими та непотрібними [11, с. 520].

Деніел Коулмен у дослідженні «Емоційний інтелект» пояснює таку глибину і силу руйнування особистості тоталітарними державами тим, що жертви державного насильства, на відміну від жертв природних катаклізмів, відчувають, що їх

обрали у такій ролі спеціально. Внаслідок тоталітарних практик соціум перетворюється на небезпечне місце, де одні люди стали потенційною загрозою іншим людям, перетворилися із суб'єктів в об'єкти впливу [12].

Тільки зовнішні по відношенню до індивідів чинники неспроможні подолати таке відчуження індивідів один від одного та від соціуму в цілому. Лише індивіди-особистості, як продемонстрував історичний досвід, при сприянні зовнішніх чинників через відродження притаманної їм за їх же природою суб'єктності спроможні подолати тотальне знеособлення суспільств, повернути втрачену суб'єктність. Цей же досвід переконує, що одним із найдієвіших інструментів останнього є медіація.

Поряд із подоланням розчинення індивіда-особистості у масі-натовпі як ключовою проблемою посттоталітарного суспільства не менш злободенно та гостро заявила про себе потреба утвердження свободи особи у суспільстві. Це взаємозумовлені чинники. Так само, як природно для індивіда бути особистістю, не менш природна для нього і його свобода. Більше того, як пояснює Ларс Свендсен, поняття *свободи* є граничним та відображає таке ж граничне явище людського буття [13, с. 177–180].

Фрідріх Гаск у дослідженні «Конституція свободи» пояснює феномен свободи як явище політичне, тобто, суспільно зумовлене і зводить його квінтесенцію до відсутності примусу [14, с. 139]. Саме на таку свободу завжди спрагли зі зрозумілих причин в першу чергу індивіди посттоталітарних суспільств.

Відповідно до посткласичного дискурсу свободи, зокрема, доктрини практичної філософії, людська свобода виступає можливістю та умовою водночас буття індивіда особою, подолання його розчинення в масі-натовпі через здатність індивіда розрізняти добро і зло [15]. Однак само по собі це не відбувається в посттоталітарному суспільстві. Адже тоталітаризм, як резонно зауважує Г.Аренд, руйнує індивідуальність, тобто, людську спонтанність, спроможність людини розпочинати щось нове, спираючись на власні ресурси [11, с. 489], вибудовуючи цим самим своєрідне замкнуте коло, вирватися з якого самотужки індивід неспроможний.

Інструментом подолання вищезазначеного парадоксу посттоталітарних соціумів постає демократія. Реалізація вищезазначеного завдання не є її власною функцією. Більше того, демократія у природних умовах сама є наслідком людської спонтанності. Однак у посттоталітарних суспільствах тільки їй під силу відродити і запустити заново *perpetum mobile* спонтанності індивідів. Буттєвою основою демократії виступають реальні співвідношення свободи і рівності можливостей суб'єктів суспільних відносин, в першу

чергу індивідів як визначальних суспільних цінностей. При цьому свобода є атрибутивною (внутрішньою) властивістю індивіда. Вона об'єктивно захищена його природою, оскільки індивід-особистість можливий тільки у свободі.

Рівність можливостей – це зовнішній відносно індивіда чинник. Ця рівність в принципі захищена правами людини, оскільки за природою усі люди рівні у своїх правах. Співвідношення між собою міри свободи індивіда та міри його можливостей у соціумі незмінно динамічне та щоразу різне, оскільки воно щоразу залежить, яка із двох можливих пар цього явища – можливість/необхідність або можливість/неможливість – виявиться реалізованою щоразу в бутті відповідного індивіда. Це залежить від збігу сукупності чинників, як закономірних, так і випадкових. Звідси для одних індивідів набуде буттєвої реальності пара можливість/необхідність, тоді як для інших можливість/неможливість.

Демократія у такий спосіб породжує та мультиплікує в соціумі перепад потенціалів, напруження, спори та конфлікти між індивідами та їх групами. Внаслідок цього суспільні відносини набувають буттєвої динаміки, людиномірного сенсу, що своєю чергою, спонукає різних індивідів-особистостей в неоднаковій мірі до подолання їх розчинення у масі-натовпі і запуску індивідуальних (власних) спонтанних програм буття собою у соціумі. До речі, саме в цьому полягає основний парадокс демократії.

Очікуваною особливістю демократії є перманентне та кратне наростання конфліктів (спорів) у суспільстві, кардинальна зміна їх природи із переважно публічних у переважно приватні. Традиційне державне судочинство виявляється неспроможним врегулювати невпинно зростаючу у геометричній прогресії лавину цих якісно нових для нього конфліктів (спорів). Це об'єктивно спонукає індивідів-особистостей та цілі їх групи до врегулювання цих конфліктів (спорів) власними зусиллями за допомогою посередників, що згодом дістало назву медіації.

Тобто, медіація передусім є наслідком укорінення демократії у суспільстві. З іншого боку, вона виступає інструментом та умовою поглиблення й урізноманітнення медіації. Врегулювання конфліктів (спорів) їх сторонами при посередництві медіатора має одним зі своїх найфундаментальніших наслідків перманентну глибинну (латентну) мутацію соціуму із середини, руйнуючи його посттоталітарну структуру та продукуючи натовмість нову. Це явище, як зазначав свого часу щодо аналогічних за змістом економічних процесів Й.А.Шумпетер, є за його природою творчим руйнуванням застарілої соціальної сфери і виступає потужним чинником соціального прогресу. Кризь

нього чітко проступає антропосоціокультурний код медіації як альтернативи державному судочинству.

Ще одним важливим структурним елементом цього коду виявилася в середині – другій половині XX ст. необхідність подолання патерналізму й утвердження персональної відповідальності особи за себе. У повоєнних посттоталітарних суспільствах сформувався гострий суспільний запит на подолання патерналізму та відродження суб'єктності індивідів. Він був реакцією на повсюдно укорінені в тоталітарних соціумах світоглядну й методологічну парадигми патерналізму, які виходили як із даності з того, що індивід сам не здатний визначити власні потреби і тільки державі це під силу, але це не є її прямим обов'язком, лише може бути милістю з її боку. Більше того, на практиці патерналізм тоталітарних держав не визнає за індивідами навіть обов'язків у їх цивілізованому розумінні, крім єдиного обов'язку – визнавати владу суверена і безумовно підкорятися їй.

Зі зникненням у Європі більшості тоталітарних держав ще в середині XX ст. перестали існувати прямі джерела тотального відтворення патерналізму як світогляду і суспільних практик у їх найантигуманніших проявах. Але набута суспільствами колишніх тоталітарних держав звичка очікування благ та порятунку від держави і надалі паралізувала їх волю і волю їх індивідів, їх віру у себе. Цим самим фактично збувалося пророчє передбачення Г. Арєндт, висловлене нею у її фундаментальному дослідженні «Джерела тоталітаризму», відповідно до якого справжні труднощі посттоталітарних суспільств, породжені посттоталітарними їх попередниками, на всю силу проявляються лише тоді, коли тоталітаризм уже відійде в минуле [11, с. 513].

На чільне місце серед таких труднощів вона ставила розвинуту тоталітарною державою в індивідів їх схильність до примушування себе на основі «тиранії логічності» до перманентних патерналістських очікувань та до нескінченного приглушення ними в собі їх спонтанності, їх природженої здатності починати щось нове. «Цим підпорядкуванням, – підкреслює Г. Арєндт, – людина зраджує свою внутрішню свободу так само, як вона зрікається свободи пересування, скоряючись зовнішній тиранії» [11, с. 527]. «Як терор навіть у передтоталітарній, просто тиранічній формі руйнує всі взаємини між людьми, – резюмувала вона, – так і самопримус ідеологічного мислення руйнує всі зв'язки з реальністю» [11, с. 527].

Інакше кажучи, перед посттоталітарними соціумами вкрай гостро постала потреба відшукати невідкладний вихід із замкнутого кола патерналістської ідеологічної їх самоприреченості на

пасивне очікування ними благ від держави і жертовного зречення їх індивідів від їх власної спонтанності і свободи, допомогти останнім відновити їх зв'язок з реальністю. Тим більше, що посттоталітарні держави уже не перебирали на себе ролі патерналістських опікунів індивідів, а залишали їх напризволяще. Останнє зумовлювалося тим, що ці держави мали відмінну природу від природи своїх попередниць, найприкметнішою рисою якої став еклектизм.

За даних умов індивідам випало покладатися в задоволенні їх буттєвих потреб, як і у вирішенні буттєвих конфліктів (спорів) між ними, на самих себе. Медіація і тут виявилася дієвим інструментом. Вона неочікувано стала для індивідів посттоталітарних соціумів безальтернативною перспективою та реальністю водночас. Історичний досвід переконує, що в усіх посттоталітарних соціумах в середині – другій половині XX ст. визрів потужний суспільний запит на медіацію як на засіб подолання патерналізму й утвердження персональної відповідальності індивідів за себе.

Більше того, аналіз суспільної практики переконує, що впровадження медіації у суспільно відчутних масштабах також передбачало гостру потребу у зміні суб'єктності індивідів в цілому, а не лише у сфері особистої відповідальності. Останнє було неможливим без подолання укоріненого в суспільствах впродовж тривалого попереднього історичного періоду панування субстанційних держав державоцентризму як системоутворюючої цінності та замінили його людиноцентризмом як базовою цінністю. Йдеться передусім про потребу у людиноцентристському світоглядному повороті.

Чи були наявними підстави на середину XX ст. очікувати на такий поворот? Відповідь на це надзвичайно складне світоглядне та пізнавальне в цілому питання дає аналіз з позицій антропосоціокультурного підходу співвідношення держави та людини як феноменів дійсності. Відповідно до такого аналізу не людина буттєво укорінена в державі, а навпаки – держава онтологічно укорінена в людині, у її природі та природі її потреб [16, с. 99–112]. Держава з пізнавальних позицій цього підходу є технологією людини, засобом і способом втілення ідеї людини. А будучи технологією людини, держава не має і не може мати в принципі власного буттєвого укорінення. Буттєве укорінення є винятковою прерогативою людини. Воно було спотворене у рефлексивному сприйнятті суспільної дійсності на тривалий історичний період часу пізньоантичним (давньоримським) світоглядним поворотом.

Повернення до людиноцентризму як сенсу і парадигмальної матриці цивілізаційного поступу людства в середині – другій половині XX ст. стало

принциповою відповіддю передусім прогресивних суспільств Заходу на остаточну дискредитацію внаслідок антилюдських практик тоталітарних держав ідеї держави як ключової суспільної цінності. Окрім того, людиноцентризм постав також як закономірний наслідок тектонічних змін у суб'єктивності індивідів, які знову рефлексивно усвідомили себе і стали де-факто основними творцями історії. Це мало своїм наслідком, як зазначав згодом Ч. Тейлор, парадигмальні зміни у «соціальному уявному». Під останнім він розуміє спосіб дотеоретичного уявлення індивідами-особистостями їх буття в соціумі. Це їх уявлення, на його думку, багатоаспектне і відображає як реальний стан справ у соціумі, передусім в соціально-політичній сфері, так і передбачає елементи майбутнього [17, р. 172].

Засобами художнього відображення дійсності надзвичайно емно і влучно схопив та виразив квінтесенцію людиноцентристського світоглядного повороту Жан-Поль Сартр у п'єсі «Мухи». Її герой Орест втілює уже нову – посттоталітарну людину, яка повністю не має страху перед богом Юпітером, котрий уособлює державу, перед можливим покаранням за свої вчинки. Він усвідомлює власну свободу та позбавлений деморалізуючого впливу традиції етатизму. Автор п'єси Ж.-П. Сартр устами свого героя резюмує, що поки люди боятимуться Юпітера, котрий вболіває не просто за порядок у світі, а за встановлений ним особисто порядок і забуватимуть зазирнути у самих себе, триматиметься його влада. На думку Ореста, в цьому й полягає парадокс влади богів та можновладців, поки люди зазвичай не усвідомлюють, що вони самі і є свобода [18].

Тобто, людиноцентристський світоглядний поворот середини – другої половини ХХ ст. у якості свого ключового досягнення мав повернення суб'єктності індивідам-особистостям посттоталітарних соціумів, усвідомлення ними власного буттєвого укорінення у світі як його основи та власного буття у свободі. Із покірною державі-Богу впродовж усього історичного періоду тотального панування етатизму індивід перетворився в самодостатню особистість, переповнену усвідомленням самоцінності та спраглу до самоутвердження і самореалізації, спроможну самостійно захистити власну людську гідність. Це був новий історичний тип індивіда-особистості. Він усвідомив та відчув всю повноту особистої відповідальності за себе та за Іншого, з ким йому випало реалізувати власні життєві проекти. У такого індивіда-особистості не могла не з'явитися непереборна потреба у самостійному врегулюванні його буттєвих конфліктів (спорів) з Іншим за допомогою неупередженого посередника.

Таким чином, поява індивіда-особистості нового історичного типу, що стало безпосереднім

наслідком людиноцентристського світоглядного повороту середини – другої половини ХХ ст., виявилась одним із основоположних елементів антропосоціокультурного коду медіації як альтернативи державному судочинству. Це був завершальний за його природою етап формування суспільних передумов для появи не лише альтернативного, але й рівноцінного за його суспільним статусом державному судочинству способу врегулювання конфліктів (спорів) між суб'єктами інтерсуб'єктних відносин – медіації.

Державу людиноцентристський світоглядний поворот ХХ ст., навпаки, позбавив її попереднього статусу *ходи Бога по землі*, яким вона, за словами Г. Гегеля, володіла одвічно і прирівняв її до одного із суспільних інструментів реалізації найважливішого в людській історії проекту – *Людина – міра усіх речей*. Принципово важливе значення мала також та обставина, що вищезазначений людиноцентристський світоглядний поворот в докорінно інших історичних умовах у порівнянні з тими, що існували у період Осьового часу еволюції людства, заново відкрив для індивідів-особистостей укорінення держави та її властивостей у них самих. Цим самим було визнано на вирішальну міру відповідальності їх самих за якість держави, яку вони творять.

Людиноцентристський світоглядний поворот фундаментально змінив не лише індивіда-особистість, але й державу. Це була ще одна парадигмального значення передумова, що робила можливою появу медіації як альтернативи державному судочинству у врегулюванні конфліктів (спорів) суб'єктів суспільних відносин. Цей поворот утвердив новий принцип існування цивілізованої держави – людиноцентризм. Останній належить до числа тих феноменів, які Густав Радбрух називав більш авторитетними, «ніж будь-який юридичний припис. В цьому випадку закон, який суперечить такому принципу, – за словами Г. Радбруха, – не діє. Подібно роду принципи, – резюмував він, – називають природним правом» [19, s. 78–79].

Постання на місці колишніх тоталітарних держав їх посттоталітарних наступниць аж ніяк не призводило до автоматичного набуття ними природно-правових якостей державного устрою й функціонування. Жодна з них, як влучно зауважив свого часу П'єр-Анрі Тейтжен, не втратила потенційної схильності до завуальованого зловживання владою у власних інтересах, яке він називав «резонанс держави» [20]. Конкретних проявів таких «резонансів держави» у практиці кожної держави безліч.

До прикладу, в історії новітньої Української держави це класично проявилось у зв'язку з її приєднанням до Європейської конвенції з людських прав і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ).

Так, під час розгляду даного питання на пленарному засіданні Верховної Ради України воно двічі було провалене вітчизняними парламентарями і тільки з третьої спроби завдяки задіяним «інструментам впливу» це питання було проголосовано позитивно. Проте боротьба прогресивної частини українського політикуму за належне оприлюднення цього Закону тривала ще три з половиною роки [21]. Саме подібне явище «діяти в інтересах держави» А.Тайтгент і називав «резонансом держави».

Найбільш систематичні і цілеспрямовані пошуки ефективних інструментів утвердження людиноцентризму як принципу існування держави, в тім числі ефективних запобіжників «резонансу держави» у зарубіжних цивілізованих державах охопили собою період з часу ухвалення Статуту ООН у 1945 р. до прийняття у 1996 р. Організацією Об'єднаних Націй Міжнародного пакту про політичні і громадянські права і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Особливе місце в цілому ряду цих інструментів посідають Всесвітня декларація людських прав ООН та Європейська конвенція з людських прав і основоположних свобод. Основним знаряддям досягнення вищезазначеної мети, як зазначають авторитетні фахівці, виявилася людська гідність [23, р. 26].

Принагідно зазначимо, що найефективнішим серед відомих інструментів реального утвердження людиноцентризму як принципу існування держави закріплено у ЄКПЛ, на виконання положень якої було створено Радою Європи Європейський Суд з людських прав (далі – ЄСПЛ) виявився суд. Саме за його допомогою досягається дієвий захист людських прав у всіх державах-сторонах ЄСПЛ. Один із колишніх очільників ЄСПЛ Люціус Вільдгабер, до прикладу, переконаний, що ключовим досягненням ЄСПЛ є зобов'язальна сила його рішень. Водночас він у своєму дослідженні не закриває очі і на факт того, що все ж таки деякі держави схиляються інколи до визнання за усіма людськими конвенційними правами статусу «м'якого права». Це є ще один із безлічі проявів так званого «резону держави», про який йшлося вище. На думку Л. Вільдгабера, фактично це є ніщо інше, як накладення своєрід-

ного вето владою відповідної держави на конвенційні права людини [24]. Зазвичай це є наслідком тоталітарного переродження такої держави. Як відомо, у 2015 р. до такого вето вдалася росія.

Отже, у демократичних суспільствах Європи та світу, в тім числі і тих, що постали як пост-тоталітарні держави, поступово, починаючи із середини ХХ ст., утвердився людиноцентризм як принцип існування держави. Його квінтесенція полягає у зв'язаності держави людськими правами, в перетворенні їх в основоположний юридичний обов'язок держави, в сенс усього змісту діяльності держави та її існування. Як переконає історичний досвід, лише держави такого типу створюють необхідні умови для появи та розвитку медіації як альтернативи державному судочинству. Людиноцентризм як принцип існування держави є однією з вирішальних ланок антропосоціокультурного коду медіації, передумовою для настання історичної епохи медіації.

Висновки. Медіація як легітимна та рівноцінна альтернатива державному судочинству належить до складних соціальних конструктів людської діяльності. Для її появи та утвердження були необхідні відповідні передумови, система яких і являє собою антропосоціокультурний код медіації. Ключовими ланками цього коду є: назрілі суспільні потреби у появі медіації як альтернативи державному судочинству, з одного боку, та можливості їх задоволення, з іншого. До таких потреб, як правило, належить: необхідність подолання повного розчинення індивідів-особистостей в масах-натовпах; потреба утвердження свободи особи в соціумі, яка є ключовою серед усіх потреб; необхідність подолання тотального патерналізму в суспільстві й утвердження відповідальності особи за себе. До чинників другого типу, які уможливили появу медіації в суспільстві як альтернативи державному судочинству у розвинутих зарубіжних суспільствах, належали людиноцентристський світоглядний поворот середини – другої половини ХХ ст. та утвердження людиноцентризму як принципу існування держави в цей же період часу. Наразі в Україні ще триває процес формування останніх чинників. В своїй основі він уже набув незворотного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Marshall B. Rosenberg. Nonviolent communication. A Language of Life. Encinitas: Puddle Dancer Press. 2003. 220 p.
3. Christine Tappolet, Emotions, Values and Agency/ First Edition published in 2016, New York : Oxford University Press, 2017. 232 p.
4. Dovidio, John F., Zomeran, Martijn van, Oxford handbook of the human essence / edited by John F. Dovidio, Martijn van Zomeran. New York : Oxford University Press, 2018. 304 p.
5. Elliott, Kevin Christopher, A tapestry of values : an introduction to values in science / First edition. New York: Oxford University Press, 2016. 212 p.

6. Fieke Harinck, Daniel Druckman, Values and Interests: Impacts of Affirming the Other and Mediation on Settlements // *Group Decision and Negotiation* (2019) 28:453–474 <https://doi.org/10.1007/s10726-019-09620-x>
7. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.
8. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Медіація як цінність : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023. 466 с.
9. Руслана Гаврилюк, Петро Пацурківський. Правосуддя та медіація як конкурентні взаємодоповнюючі системи вирішення конфліктів (спорів) у суспільстві. *Право України*. 2022. № 2. С. 143–160.
10. Арндт Ганна. Становище людини. Пер. з англ. Марія Зубицька. Жовква : Вид. ОО.Василян Місіонер. 1999. 255 с.
11. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. Пер. з англ. Київ : Дух і Літера. 2002. 575 с.
12. Коулмен Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Харків : Віват. 2018. 512 с.
13. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи. Пер. з норв. Львів: Вид. Анетти Антоненко; Київ : Ніка-Центр. 2016. 336 с.
14. Гаєк Ф. А. Конституція свободи. Пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Коромішина. Львів : Літопис. 2002. 556 с.
15. Joseph R. The Morality of Freedom. New York. Oxford : Oxford University Press Inc., 1986. 455 p.
16. Еліас Н. Процес цивілізації. Соціологічні і психологічні дослідження. Пер. з нім. О. Логвиненко. Київ : Вид. дім «Альтернативи». 2003. 670 с.
17. Taylor Ch. A Secular Age. Cambridge, Massachusetts, London : The Belknap Press of Harvard University Press. 2007. 875 p.
18. J.-P. Sartre. Huis clos et des mouches. Paris : Gallimard. 1966. 56 s.
19. Radbruch Gustav. Fünf Minuten Rechtsphilosophie. // Gesamtausgabe. Hrsg. von Arthur Kaufmann. Heidelberg: Müller. *Juristischer Verlag*. Band 3. Rechtsphilosophie. 3. Bearb. von Winfried Hassemer. 1990.
20. Mowbray A. Cases, Materials, and Commentary on the European Convention on Human Rights. 3^{ed}. Oxford, 2012. (Collected Edition of the «Travaux Préparatoires», vol. 1. The Hague, 1975.
21. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Закон України від 7.07.1997 № 475/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
22. Карпачова Н. Європейська конвенція з прав людини- фундамент формування захисту прав людини в Україні. *Право України*. 2017. № 4. С. 34–55.
23. Wiktor Osiatynski. Human Rights and Their Limits. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2009. 262 p.
24. Wildhaber L. Rethinking the European Court of Human Rights // *The European Court of Human Rights between Law and Politics* / ed. by J. C. Hersen and M. R. Madsen. Oxford, 2013. 256 p.

REFERENCES

1. Pro mediatsiiu. Zakon Ukrainy vid 16 lystopada 2021 roku № 1875-IX. [About mediation. Law of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> [in Ukrainian]
2. Marshall B. Rosenberg. Nonviolent communication. A Language of Life. Encinitas : Puddle Dancer Press. 2003. 220 p. [in English]
3. Christine Tappolet, Emotions, Values and Agency/ First Edition published in 2016, New York : Oxford University Press, 2017. 232 p. [in English]
4. Dovidio, John F., Zomerен, Martijn van, Oxford handbook of the human essence / edited by John F. Dovidio, Martijn van Zomerен. New York : Oxford University Press, 2018. 304 p. [in English]
5. Elliott, Kevin Christopher, A tapestry of values : an introduction to values in science / First edition. New York : Oxford University Press, 2016. 212 p. [In English]
6. Fieke Harinck, Daniel Druckman, Values and Interests: Impacts of Affirming the Other and Mediation on Settlements // *Group Decision and Negotiation* (2019) 28:453–474 <https://doi.org/10.1007/s10726-019-09620-x> [in English]
7. Mazaraki N. A. Mediatsiia v Ukraini: teoriia ta praktyka : monohrafiia. [Mediation in Ukraine: theory and practice : monograph]. Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2018. 276 s. [in Ukrainian]
8. Havrylyuk R.O., Patsurkivskyy P.S. Mediatsiia yak tsinnist: monohrafiia [Mediation as a value: a monograph]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yuriiia Fedkovycha, 2023. 466 s. [in Ukrainian]
9. Ruslana Havrylyuk, Petro Patsurkivskyy. Pravosuiddia ta mediatsiia yak konkurentni vzaemodopovniuiuchi systemy vyrishennia konfliktiv (sporiv) u suspilstvi [Justice and mediation as competitive and complementary systems of conflict (dispute) resolution in society]. *Pravo Ukrainy*. 2022. № 2. S. 143–160. [in Ukrainian]

10. Arendt Hanna. Stanovyshche liudyny. Per. z anhl. Mariia Zubytska. Zhovkva : Vyd. OO.Vasyliian Misioner. 1999. 255 s. [in Ukrainian]
11. Arendt Kh. Dzhherela totalitaryzmu. Per. z anhl. Kyiv : Dukh i Litera. 2002. 575 s. [in Ukrainian]
12. Koulmen D. Emotsiinyi intelekt. Per. z anhl. S.-L.Humetskoi. Kharkiv : Vivat. 2018. 512 s. [in Ukrainian]
13. Svendsen L. Fr. H. Filosofii svobody. Per. z norv. Lviv : Vyd. Anetty Antonenko ; Kyiv : Nika-Tsent. 2016. 336 s. [in Ukrainian]
14. Haiek F. A. Konstytutsiia svobody. Per. z anhl. Myroslavy Oliinyk ta Andriia Koromyshyna. Lviv : Litopys. 2002. 556 s. [in Ukrainian]
15. Joseph R. The Morality of Freedom. New York. Oxford : Oxford University Press Inc., 1986. 455 p. [in English]
16. Elias N. Protses tsyvilizatsii. Sotsiolohichni i psykholohichni doslidzhennia. Per. z nim. O. Lohvynenko. Kyiv : Vyd. dim «Alternatyvy». 2003. 670 s. [in Ukrainian]
17. Taylor Ch. A Secular Age. Cambridge, Massachusetts, London : The Belknap Press of Harvard University Press. 2007. 875 p. [in English]
18. J.-P. Sartre. Huis clos et des mouches. Paris : Gallimard. 1966. 56 s. [in French]
19. Radbruch Gustav. Fünf Minuten Rechtsphilosophie // Gesamtausgabe. Hrsg. von Arthur Kaufmann. Heidelberg: Müller. *Juristischer Verlag*. Band 3. Rechtsphilosophie. 3 Bearb. von Winfried Hassemer. 1990. [in German]
20. Mowbray A. Cases, Materials, and Commentary on the European Convention on Human Rights. 3ed. Oxford, 2012. (Collected Edition of the «Travaux Préparatoires», vol. 1. The Hague, 1975. [in English]
21. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku. Zakon Ukrainy vid 7.07.1997 № 475/97-VR. [On ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. Law of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
22. Karpachova N. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny- fundament formuvannia zakhystu prav liudyny v Ukraini [The European Convention on Human Rights is the foundation of human rights protection in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. 2017. № 4. S. 34–55. [in Ukrainian]
23. Wiktor Osiatynski. Human Rights and Their Limits. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2009. 262 p. [in English]
24. Wildhaber L. Rethinking the European Court of Human Rights // The European Court of Human Rights between Law and Politics / ed. by J. C. Hersen and M. R. Madsen. Oxford, 2013. 256 p. [in English]

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-3-02>

ДЕФІЦИТ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ БЮРОКРАТІЇ

Курінний Є. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна*

Ключові слова: *бюрократія;
дефіцит; доброчесність;
корупція; державні службовці;
державно-владний апарат;
система.*

З часу відновлення української незалежності у грудні 1991 року, в нашій країні поки що не сформована система ефективної бюрократії, основу якої мали б складати чесні та високоморальні чиновники, здатні не тільки усвідомлювати та формувати об'єктивно існуючі суспільні потреби, а й вчасно та у повній мірі втілювати їх у життя. Для теперішньої української держави, яка визначилася зі стратегічним вектором свого подальшого розвитку, що полягає у приєднанні до ЄС та НАТО, поза усіляким сумнівом прийнятною є сучасна концепція бюрократії, в основу якої закладені засади відповідної управлінської теорії М. Вебера. На шляху впровадження модерного варіанту бюрократії, Україні необхідно позбавитися чинних вад та ризиків існуючої пострадянської бюрократичної конструкції, головною з яких є широкомасштабне розповсюдження корупції. Одним з невідкладних заходів виправлення даної критичної ситуації, є здійснення кроків щодо подолання дефіциту доброчесності в бюрократичному механізмі України, а саме: у найкоротші терміни відновити призупинене на початку березня 2023 року декларування суб'єктами переліченими у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII; протягом 3 місяців, сформувати Державний реєстр кадрового резерву державної служби чисельністю не менше 25 відсотків від діючих чиновників (перевагу надавати демобілізованим військовослужбовцям, які за станом здоров'я здатні виконувати відповідні повноваження, а також звільненим не за негативними мотивами колишнім держслужбовцям); поетапно розширити штати співробітників НАЗК, НАБУ та САП у межах 10–15 відсотків; підготувати відповідну законодавчу базу для створення та функціонування громадських рад доброчесності (з урахуванням досвіду роботи подібних інституцій у судовій системі України), діяльність яких має охоплювати усі управлінські структури наявних рівнів бюрократичної піраміди; на законодавчому рівні закріпити вичерпний перелік обмежень стосовно окремих категорій чиновників та репрезентантів представницької влади, що діють під час воєнного стану та протягом певного періоду після його завершення.

INTEGRITY DEFICIT AS AN EXISTENTIAL PROBLEM OF UKRAINIAN BUREAUCRACY

Kurinyi Ye. V.

Doctor of Law, Professor;

Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

Key words: *bureaucracy; deficit; integrity; corruption; civil servants; government apparatus; system.*

Since the restoration of Ukraine's independence in December 1991, our country has not yet established a system of effective bureaucracy involving honest and high-minded officials who are able not only to recognize and formulate objectively existing social needs but also implement them in a timely manner and in full. For the current Ukrainian state, which has decided on the strategic vector of its further development, namely joining the EU and NATO, the modern concept of bureaucracy relying on the principles of M. Weber's management theory is undoubtedly acceptable. On the way toward introducing an updated version of bureaucracy, Ukraine needs to get rid of the available flaws and risks of the post-Soviet bureaucratic structure, the main one of which is widespread corruption. One of the urgent measures to remedy such a critical situation is to take steps to overcome the lack of integrity in the bureaucratic mechanism of Ukraine, namely: to resume the declaration suspended in early March 2023 by the entities listed in Article 3 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" No. 1700-VII as of October 14, 2014, as soon as possible; within 3 months, to form a State Register of the Civil Service Personnel Reserve with at least 25 percent of incumbent officials (preference should be given to demobilized military personnel who are able to perform the relevant duties for health reasons, as well as former civil servants who were not dismissed because of negative reasons); gradually expand the staff of the NACP, NABU, and SAPO by 10-15 percent; elaborate an appropriate legislative framework for the establishment and functioning of public integrity councils (taking into account the experience of similar institutions in the judicial system of Ukraine), whose activities should cover all management units of the bureaucratic pyramid; to fix at the legislative level an exhaustive list of restrictions on specific categories of officials and officers of representative authorities acting during martial law and for a specified period after its termination.

Вступ. В сучасній українській державі термін «дефіцит» значним чином пов'язують з економікою та фінансами, тобто з нестачею (браком) грошей (бюджетних коштів), товарів, різноманітної матеріальної продукції, тощо. Менше слово «дефіцит» використовують оцінюючи рівень стану сумління, порядності, чесності, відповідальності певної людини або групи людей, які виконують державні та самоврядні функції. А дарма, оскільки в окремих випадках стало поширення останнього різновиду дефіциту, може слугувати одним з вирішальних детермінантів існування бюджетного дефіциту в конкретному державному утворенні, а також свідченням наявності серйозних недоліків в організації та функціонуванні державно-владного апарату країни.

Виходячи з власної службової практики та спостережень за роботою колег нижньої та середньої ланок обласного управління МВС СРСР, я можу стверджувати, що не дивлячись на тотальний матеріальний та продовольчий дефіцит в умовах прикінцевих для радянської влади перебудовчих часів, рівень порядності тодішнього чиновництва, був на порядок вищим ніж зараз в аналогічних державно-апаратних структурах теперішньої української республіки (що підтверджується періодичною фіксацією численних випадків корупційних проявів з боку різноманітних представників вітчизняної бюрократії у засобах масової інформації).

На мою думку, фактична відсутність дефіциту сумління серед представників переважної

більшості радянського чиновництва, насамперед спричинена наявністю у них мінімального переліку цілком природних людських якостей (повага до батьків та старших, непоказна гідність, готовність допомогти ближньому, реальність оцінки щодо можливості визначення та реалізації власних запитів, усвідомлення відповідальності за свою поведінку, розуміння важливості загальних потреб та ін.), які формувалися за результатами постійного виховання: у родині; дитячому садку; школі; армії; навчальному закладі; взагалі під час повсякденного нехай небагатого, але достатньо різноманітного життя відносно морально здорового суспільства; у якому самообмеження та порядність об'єктивно переважали презирливий мамон (користолюбство).

3 грудня 1991 року, після відновлення своєї незалежності втраченої на початку 20-х років минулого століття, перед Україною постав новий шанс досягти більш високої соціальної організації, а значить – отримання можливостей реалізувати набагато ширше коло суспільних потреб, що неминуче сприяло б подальшому політичному, економічному та соціально-культурному розвитку, а також зміцненню оборонного та безпечного потенціалу нашої держави.

Однак, після 32 років з початку реалізації зданого шансу, можна достатньо впевнено заявити, що перша спроба у повній мірі скористатися надалою можливістю у цілому виявилася невдалою.

З тим хто заявить, що такому невтішному стану справ, українці насамперед мають бути «вдячні» своїй політичній незрілості, можна погодитись але лише частково, бо не слід забувати про роль особистості в історії конкретної країни. Так, у ХХ столітті у післявоєнний період фактичними батьками нації були Томаш Масарик у Чехословаччині, Мустафа Кемаль Ататюрк у Туреччині (після Першої світової війни), генерал Шарль де Голль у Франції, Давид Бен-Гуріон та Голда Меїр в Ізраїлі (після Другої світової війни). Однак, й ці великі сини та дочки своїх народів, самостійно без вітчизняної бюрократії були неспроможні реалізувати свої державно-будівничі задуми та проекти. Відповідні «армії державної бюрократії», серед особового складу яких домінують чесні та професійні чиновники – ось основна опора цивілізаційного прориву наведених вище держав.

Нажаль, з часу відновлення української незалежності у грудні 1991 року, в нашій країні поки що не знайшлося свого «батька нації» та не сформовані когорти ефективної бюрократії, в основу яких мали б складати чесні та високоморальні чиновники здатні не тільки усвідомлювати та формувати об'єктивно існуючі суспільні потреби, а й вчасно та у повній мірі втілювати їх у життя, стоїчно утримуючись при цьому від численних

(насамперед матеріальних) спокус, що супроводжують їх діяльність під час служіння українському народу та Вітчизні.

Інакше кажучи, в основі успішності конкретного суспільства та ефективності похідної від нього держави, лежить добродішність представників державно-владного апарату або одним словом – бюрократії.

Бюрократія серед простих українських обивателів сприймається переважно як негативне явище, однак як не важко здогадатися у розвинутих країнах їх бюрократичні моделі розглядаються переважно у позитивному контексті, бо вони забезпечують належну реалізацію різноманітних функцій держави. І навпаки, у країнах, які знаходяться ближче до цивілізаційних задвірок, бюрократична система буде сприйматись суцільно негативно. Головним лікувальним засобом у таких ситуаціях є негайне запровадження добродішності у напівз'їдену іржею корупції та казнокрадства конструкцію бюрократії. Іноді така соціальна ін'єкція допомагає бо є вчасною, а в інших випадках подібна маніпуляція може бути безсилою, бо бюрократія під тиском незворотних процесів соціальної гангрени (насамперед у вигляді корупції) поступово згасає, і разом з нею також руйнується її оболонка у вигляді конкретної держави.

Щоб не допустити такої критичної ситуації, потрібно здійснювати комплексні дослідження питань організації та функціонування вітчизняної бюрократії. Першим кроком на цьому шляху, на мою думку, має стати вирішення проблеми подолання браку добродішності серед значної частини представників української бюрократії.

Науково-теоретичною основою для вивчення цієї загрозливої для суспільства і держави тенденції, можуть слугувати праці таких відомих учених як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, В.М. Гарашук, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.Я. Настюк, О.І. Харитовнова та ін.

Набутий досвід щодо визначення критично малих обсягів добродішності під час функціонування різноманітних складових вітчизняної бюрократії, спонукає до його ретельного аналізу та об'єктивного оцінювання, що допоможе сформувати своєчасні висновки, спрямовані на усунення існуючих недоліків та упущень, тому визначення характеристик дефіциту добродішності як екзистенційної проблеми української бюрократії є головною метою даної праці.

На початку викладення основного матеріалу, необхідно зазначити, що термін «добродішність» вперше був використаний у назві Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до добродішності», затвердженої відповідним указом Пре-

зидента України 11 вересня 2006 року № 742/2006, однак у тексті цього нормативно-правового документа окрім його назви, про доброчесність більше не згадувалося.

У сучасному словнику з етики, доброчесність визначається як позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості [1, с. 387].

Своє перше законодавче визначення доброчесність отримала у ст. 4 чинного Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, у положеннях якої серед переліку принципів державної служби згадується й доброчесність – спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень.

За сучасними підходами до характеристик особи українського державного (публічного) службовця, доброчесність можна розглядати як обов'язкову ознаку, принцип, критерій, умову, вимогу які разом з професіоналізмом, висувуються до кандидата на посаду державного службовця (чиновника, представника державно-владного апарату або вітчизняної бюрократії).

Доброчесність у силу значущості та неймовірно широкого масштабу своїх позитивних складових, може визначатись не тільки як один з дієвих запобіжників корупції під час прийняття кандидата на державно-апаратну посаду, а й як своєрідний, але ефективний антидот для отруєного різноманітними небезпечними токсинами зловживань тіла вітчизняної бюрократії.

Детально розглядаючи зміст терміну «бюрократія» необхідно зазначити, що існує два основних підходи щодо розкриття його сутності та особливостей. Перший – це спрощений або обивательський. Другий – науковий, складніший та змістовніший.

Використовуючи перший формат, простими словами, бюрократія – це система управління державою або компанією у якій існує безліч відділів, що відповідають за свою ділянку роботи. При цьому, всі вони підкоряються вищим безпосереднім керівникам. Бюрократія – це своєрідна ступінчата піраміда. На вершині якої знаходиться найголовніший керівник. На ступенях нижче розташовані його заступники. Нижче їх підлеглі й так далі аж до простих клерків.

Не складно здогадатися, що за даним принципом влаштовані практично всі сучасні системи управління. Особливо це стосується управління державою. Таким чином можна сказати, що

бюрократія – це домінуюча у світі форма адміністрування та управління.

Термін «бюрократія» походить від злиття французького слова “bureau” (офіс, кантора, канцелярія) і грецького “kratos” (влада). Імовірно цей термін придумав французький економіст Жак Клод Марія Венсан ще на початку XVIII-го століття, але масово його почали використовувати тільки у XX-му столітті після публікацій німецького соціолога Макса Вебера.

Переваги бюрократії включають в себе можливість управляти великою, складною організацією. Правила та положення можуть бути корисними для забезпечення стабільної та систематизованої роботи в усіх об'єктах управління. Наявність наглядових або вищих керівних органів управління, дозволяє фізичним або юридичним особам, подавати апеляції та скарги в тому випадку, якщо їх не влаштувала робота нижньої ланки. Бюрократичний апарат часто критикується за те, що він може бути малоефективним і марнотратним. Досить часто трапляється таке, що зв'язок між окремими гілками бюрократичної машини відсутній або не працює належним чином. Через це, для вирішення питання потрібно здійснювати однотипні виснажливі дії, що звісно затягує процес. Ще один негативний аспект бюрократії полягає в тому, що нижні рівні управління жорстко обмежені в самостійності прийняття рішень і все доводиться формально погоджувати з керівництвом. Однак, попри всі незручності при роботі бюрократичного апарату, дана форма управління поки що є необхідною. Норми та правила повинні виконуватися для запобігання утворення хаосу [2].

За результатами використання наукового підходу з'ясовано, що поняття «бюрократія» вживається в таких значеннях: соціальний організм, результат соціальних антагонізмів, протиріч, конфліктів і матеріалізація як організаційно-управлінського, так і політичного відчуження; система управління, що здійснюється за допомогою відокремленого від суспільства апарату влади, який стоїть над суспільством, має специфічні функції і привілеї; прошарок людей, пов'язаних із цією системою.

Бюрократичні відносини обумовлені соціально та економічно, вони не залежать від інтересів, свідомості й волі індивідів і є формою виявлення антагонізмів, протиріч і конфліктів між державою і суспільством, владою і громадянами. Ці протиріччя і конфлікти ніколи не будуть адекватно відтворені державними чиновниками, оскільки вони включені до певної системи практичних і пізнавальних відносин самої влади.

Існування даних протиріч у державній системі досліджують раціональні, нігілістські, «азіатська» і сучасна концепції бюрократії.

Щодо раціональної концепції бюрократії, то ще на початку ХХ ст. видатний німецький соціолог М. Вебер розробив концепцію бюрократії як основної організації сучасного типу, що прийшла на зміну організації традиційної і патримоніальної (патріархальної).

Основні характеристики бюрократії, сформульовані М. Вебером, такі: компетентність кожного бюрократичного рівня чітко регламентована, тобто зафіксована нормативно; ієрархія організації бюрократичної структури засновується на твердо встановлених принципах посадової субординації; уся формальна внутрішня організаційна діяльність (поширення інформації, прийняття рішень, підготовка наказів і директив тощо) здійснюється у формі письмових документів, що підлягають подальшому збереженню; усі посадові особи повинні бути гарними фахівцями у сфері адміністрування, тобто бути компетентними не тільки у сфері своїх професійних посадових обов'язків (наприклад, обов'язків юриста, економіста, інженера, військового), але також і у галузі норм, правил і процедур діяльності бюрократичної організації в цілому (бюрократичній діяльності).

М. Вебер не прагнув у своїх визначеннях перелічити всі риси бюрократії як соціального явища. Утім, її домітанту він зафіксував гранично чітко: бюрократична організація – найраціональніший інституціональний пристрій для вирішення складних завдань управління в сучасному суспільстві; основа її раціональності полягає в знеособленості її функціонування, що дає гарантії від свавілля конкретних виконавців.

В американській адміністративній науці ту саму парадигму розвивав наприкінці ХІХ століття майбутній президент США В. Вільсон (його головна праця з цієї проблематики – «Вивчення адміністрації»). Основними посилками теорії В. Вільсона є: наявність єдиного керуючого центру в будь-якій системі управління як необхідна передумова її ефективності і відповідальності; структурна подібність усіх сучасних урядів; відокремлення управління від політики; професіоналізм службовців; організаційна ієрархія як умова фінансової та адміністративної ефективності; наявність гарної адміністрації як необхідна умова модернізації людської цивілізації і досягнення благополуччя.

Як бачимо, М. Вебер і В. Вільсон, йдучи з різних боків, сформулювали по суті аналогічні концепції.

Нігілістські концепції бюрократії. Принципово протилежного погляду на бюрократію дотримував К. Маркс. Якщо М. Вебер у трактуванні бюрократії виступав як ціннісний нейтральний позитивіст, К. Маркс з його відкритим ціннісним запереченням універсальної соціальної корисності держави стоїть у своєму ставленні до бюрократії на прямо протилежних позиціях. Тут він повний нігіліст.

Бюрократія в його розумінні є абсолютним злом. Навіть звичайний перелік пунктів марксистської критики бюрократії виражає: підміна суспільного інтересу приватними інтересами влади і конкретного чиновника, тобто «привласнення держави» чиновником; органічна нездатність бюрократії вирішувати справжні проблеми, відсутність у неї державного розуму; перекоханість сприйняття дійсності, відрив від неї, упередженість, сваволя, що зростає в міру просування до вершини бюрократичної ієрархії; корпоративність, користоловство цієї ієрархії; кар'єризм як спосіб її життя; посягання на монопольну компетентність; формалізм.

Крім К. Маркса, з критикою бюрократії виступали такі політологи і соціологи, як Л. Мізес, Р. Мертон та інші. Вони вважали, що бюрократія досить швидко стає активним суб'єктом владних відносин, політизується, чиновники використовують бюрократичні методи як самоціль для реалізації приватних інтересів (Р. Мертон); при пануванні бюрократії людина не може вважати себе вільною (Л. Мізес).

«Азіатська» концепція бюрократії. «Азіатська», або «імперська», концепція теорії бюрократії набула найповнішого втілення в азіатських країнах, її можна називати також «східною» і розглядати насамперед на прикладі її класичної форми – бюрократії китайської. «Китайська модель», незважаючи на її деякий формальний збіг з моделлю М. Вебера (насамперед система іспитів на право одержання посади і ступінчастість посадової ієрархії), за своїми фундаментальними принципами і цілями протилежна їй.

Одним із секретів її унікальної стабільності (протягом 2 тис. років до ХІХ ст.) було те, що попри всю гігантську роль чиновництва у функціонуванні системи, воно не мало можливості усвідомити себе самостійною політичною силою. Цьому служив принцип «атомізації» бюрократії. Для запобігання, здавалося б, неминучого в подібних випадках процесу утворення бюрократичної корпорації, діяла низка механізмів роз'єднання чиновників та їхніх інтересів.

До механізмів підпорядкування чиновників небюрократичній структурі влади як такої, не інтересам бюрократичної еліти, а лише милості правителя можна віднести: відсутність у чиновників вузької спеціалізації, що робило можливим їхню безболісну взаємозамінність; постійний надлишок кандидатів на посаду; крайня обмеженість строку службової кар'єри, що позбавляло сенсу створення притаманної для інших бюрократичних систем особистої відособленості для просування вгору; особиста залежність усіх чиновників від правителя; жорстокі заходи щодо небажаних зв'язків у середовищі чиновників; фінансова залежність чиновника не від жалування, а від його уміння

вижати з підданих максимальну кількість доходів; відсутність у чиновників яких-небудь особистих або корпоративних гарантій від необгрунтованого звільнення, пониження на посаді; особливо ретельний контроль за потенційно найнебезпечнішою для влади вищою і середньою бюрократією.

Сучасна концепція бюрократії. Сучасна концепція бюрократії (її ще називають «реалістичною») фактично є зараз пануючою в країнах західної демократії. По суті йдеться про поступове доповнення і модернізацію веберовської моделі. Конструкція М. Вебера багато в чому стала основою для розвитку адміністративних наук у XX ст. Особливо це стосується «формальної» («класичної») теорії, що сконцентрувала зусилля на вивченні організаційних структур, їхньої ієрархії, взаємодії інформаційних потоків, статусу різних рівнів службовців, нормалізації регулювання всіх сторін діяльності організації.

Відбувся певний синтез старого і нового підходів, заснований на децентралізації управління, наближення його до людей та їх проблем при збереженні достоїнств, заснованих на веберівських постулатах формальних підходів до організації [3].

Для теперішньої української держави, яка визначилася зі стратегічним вектором свого подальшого розвитку, що полягає у приєднанні до ЄС та НАТО, поза усяким сумнівом прийнятною є сучасна концепція бюрократії в основі якої закладені засади відповідної управлінської теорії М. Вебера.

Однак, на шляху впровадження модерного варіанту бюрократії, Україні необхідно позбавитися чинних вад та ризиків існуючої пострадянської бюрократичної конструкції, головною з яких є широкомасштабне розповсюдження корупції серед чиновництва в усіх без винятку управлінських сферах та рівнях функціонування державно-владного апарату.

На мій погляд, для успішного виконання цього складного та амбітного завдання слід максимально повно використати потенціал такого унікального соціального явища як доброчесність. Маючи уяву про її комплексність та універсальність, необхідно визначити оптимальний алгоритм поступового поширення доброчесності на усі складові вітчизняної бюрократичної системи. Головним об'єктом впливу при цьому має стати український громадянин, який претендує або вже виконує повноваження державного (самоврядного) чиновника.

Потрібно невідкладно зміцнити морально-етичну основу типового представника української бюрократії, змінити на максимально позитивне його світоглядне сприйняття, ціннісні пріоритети, серед яких не буде намірів збагачення за рахунок матеріальних благ чи грошових коштів держави або громади.

Діюча армія вітчизняного чиновництва повинна пройти крізь своєрідний карантин доброчесності, зрозуміло якщо дану процедуру здійснити як чергову піар-кампанію, то такий іспит пройдуть майже усі, особливо ті хто зручний своїми угодами та безпринциповістю. І навпаки, у разі якщо підійти до цієї справи не формально, творчо, то «втрати» серед псевдослужбовців (особливо на регіональному-середньому, центральному-вищому управлінських рівнях) можуть скласти кілька десятків відсотків.

Про нагальну потребу у згаданому карантині або чистилищі доброчесності, свідчать численні неподобства, про які майже щоденно сповіщають українські засоби масової інформації.

Безперечним «лідером» у вітчизняному «рейтингу недоброчесності» серед центральних органів виконавчої влади є Мініборони України, що й не дуже дивує, враховуючи той безлад який відбувався у цій структурі після 1991 року. В той же час, такий стан речей дуже засмучує, враховуючи те, що за кожною «вдалою комерційною обороною» ненажерливих і обмежених «горе-бізнесменів» (значна частина з яких носить погони) з цієї архіважливої управлінської оборонної структури, в умовах широкомасштабної війни, стоять роти і батальйони загиблих душ кращих українських громадян у військових одностроях.

До вже викритих зловживань у МО України стосовно завищеної вартості закупівель харчів, палива, бракованих бронежилетів, турнікетів та ін., наприкінці літа 2023 року додалась історія із придбанням у Туреччини 233 тисяч зимових курток вагою трохи більше 1-го кг для наших захисників, яка на цей час розглядається у відповідному комітеті Верховної Ради України [4].

Не набагато краще складаються справи в інших ключових бюрократичних структурах нашої держави. Так, на початку серпня поточного року **Міністр фінансів України Сергій Марченко** в інтерв'ю Радіо Свобода заявив, що **негласний контроль над митницею здійснюють правоохоронні органи**. На уточнювальне запитання, які саме правоохоронні органи контролюють митницю, Марченко відповів «усі», просто «одні меншою мірою, інші більшою мірою» [5].

Наведене одкровення міністра, свідчить не про належну роботу правоохоронних структур зі зловживаннями на митницях (на яких розкрадається не менше 2–3 сотні млрд. гривень щорічно), а скоріш втрату керованості фіскальними процесами в країні Мінфіном та неправомірне втручання у діяльність Держмитслужби України згаданими вище силовими структурами на користь високопосадовців з центральних та вищих бюрократичних інституцій держави.

Подібний стан речей, можна також спостерігати в інших складових української бюрократичної

піраміди, починаючи з керівництва окремих сільських громад (наприклад, сумнівні оборудки з ресурсами цих територіальних утворень) і завершуючи її «псевдонебожителями» які на певний час, у силу усміщці долі або за іншим збігом обставин, опинилися біля або безпосередньо на її верхівці.

Рано чи пізно такий бюрократичний безлад може досягнути свого апогея або іншими словами межі свого буття, за якою з'явиться реальна перспектива припинення роботи занедбаної та розбитої машини української бюрократії, а значить й функціонування нашої держави (у кращому разі в нинішньому форматі її організації).

Щоб не довести державно-владний апарат до описаної ситуації «втоми металу», необхідно негайно застосувати комплекс невідкладних організаційно-правових заходів спрямованих на суттєве покращення функціонування української бюрократії, з яких одним з перших має стати подолання дефіциту доброчесності в державно-владному апараті.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що у роботі моделі чинної бюрократичної системи України й досі спостерігаються окремі ознаки архаїки та консерватизму, безпринциповості та байдужості, безініціативності та угодництва, які були успадковані від відповідної радянської конструкції та продовжують бути помітними на 32-му році зникнення СРСР. Крім того, фактично існуюча пострадянська українська бюрократична система характеризується значними показниками казнокрадства та корупції, тенденцій щодо зменшення яких поки не спостерігається, не зважаючи на систематичні декларації керівництвом країни про посилення відповідної боротьби. Навпаки, в умовах триваючого в Україні воєнного стану та тяжких боєзіткнень з агресором на фронті понад 1200 км, кількість виявлених зловживань вчинених державними службовцями помітно збільшилась і становить реальну загрозу для подальшого нормального функціонування української бюрократії та держави у цілому.

Одним з невідкладних заходів виправлення даної критичної ситуації, є здійснення кроків щодо подолання дефіциту доброчесності в бюрократичному механізмі України, а саме: у найкоротші терміни (до одного місяця) відновити призупи-

нене на початку березня 2023 року декларування суб'єктами переліченими у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII; протягом 3 місяців, сформувати Державний реєстр кадрового резерву державної служби чисельністю не менше 25 відсотків від діючих чиновників, з наступним доведенням його обсягу протягом року до 50 відсотків (перевагу надавати демобілізованим військовослужбовцям, які за станом здоров'я здатні виконувати відповідні повноваження, а також звільненим не за негативними мотивами колишнім держслужбовцям, більшість з яких не побажала йти на сумнівні угоди з власним сумлінням); поетапно розширити штати співробітників НАЗК, НАБУ та САП у межах 10-15 відсотків; підготувати відповідну законодавчу базу для створення та функціонування громадських рад доброчесності (з урахуванням досвіду роботи подібних інституцій у системі судоустрою України), діяльність яких має охоплювати усі управлінські структури наявних рівнів бюрократичної піраміди від старостинського округу до ОП Президента України; на законодавчому рівні закріпити вичерпний перелік обмежень стосовно окремих категорій чиновників та репрезентантів представницької влади, що діють під час воєнного стану та протягом певного періоду після його завершення.

Нажаль обсяги наукової статті не дозволяють навести увесь перелік навіть організаційно-правових заходів щодо подолання дефіциту доброчесності, зокрема окремої уваги потребує розгляд питання навчання колишніх військовослужбовців, які побажають працювати у структурі державно-владного апарату, для чого необхідно збільшити держзамовлення для підготовки фахівців з відповідних спеціальностей у державних ВНЗ. Також, я усвідомлюю складність перспектив реалізації викладених пропозицій, бо знаю як важко представники вітчизняної бюрократії можуть спромогтися на самообмеження.

Втім українська бюрократія рано чи пізно, але все ж буде змушена стати потужним двигуном державного локомотиву, що помчить уперед до нового цивілізаційного укладу розвитку та прогресу, замість того, щоб продовжувати виконувати роль залізничного башмака, що стоїть на цьому шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тофтун М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
2. Бюрократія – що це таке, в чому суть та хто такі бюрократи. URL: <https://termin.in.ua/biurokratiia/>
3. Основні концепції бюрократії та сучасні тенденції розвитку державної служби. URL: <https://library.if.ua/book/112/7576.html>
4. Анастасія Шепелева. У міноборони розкрили деталі скандальної справи про куртки. Німецька хвиля. 28 серпня 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/kurtki-dla-zsu-u-minoboroni-rozkrili-detali-skandalnoi-spravi/a-66648696>

5. Міністр фінансів Марченко розповів, хто реально контролює українську митницю. *Радіо Свобода*. 8 серпня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ministr-finansiv-marchenko-mytnytsya-kontrol/32539255.html>

REFERENCES

1. Toftul M. H. (2014) *Suchasnyi slovnyk z etyky: Slovnyk [Modern Dictionary of Ethics: A dictionary]*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
2. Biurokratiia – shcho tse take, v chomu sut ta khto taki biurokraty [Bureaucracy – what is it, what is its essence, and who are bureaucrats?]. Retrieved from: <https://termin.in.ua/biurokratiia/>
3. Osnovni kontseptsii biurokratii ta suchasni tendentsii rozvytku derzhavnoi sluzhby [Basic concepts of bureaucracy and modern trends in the development of civil service]. Retrieved from: <https://library.if.ua/book/112/7576.html>
4. Anastasiia Shepelieva. U minoborony rozkryly detali skandalnoi spravy pro kurtky. *Nimetska khvyliia*. 28 serpnia 2023 [The Ministry of Defense discloses details of the scandalous jacket case. The German Wave. August 28, 2023]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/kurtki-dla-zsu-u-minoboroni-rozkrili-detali-skandalnoi-spravi/a-66648696>
5. Ministr finansiv Marchenko rozpoviv, khto realno kontroliuie ukrainsku mytnytsiu. *Radio Svoboda*. 8 serpnia 2023 [Minister of Finance Marchenko tells who really controls Ukrainian customs. *Radio Liberty*. August 8, 2023]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ministr-finansiv-marchenko-mytnytsya-kontrol/32539255.html>

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НОТАРІАТУ

Ткачова В. С.

*студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 106, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-3283-8126
victoriatkacheva2003@gmail.com*

Баранкова В. В.

*кандидатка юридичних наук,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-1355-2897
ovenvanil@gmail.com*

Ключові слова: *Міністерство юстиції України, нотаріус, нотаріат, перевірка, адміністративний контроль, нотаріальна діяльність.*

Адміністративний контроль за діяльністю нотаріату є необхідною умовою забезпечення якості та ефективності надання послуг нотаріусами громадянам України. На нотаріуса покладена величезна відповідальність, що підтверджує велику кількість вимог до його кандидатури.

Проаналізовано положення нормативно-правових актів законодавства України та висвітлено питання, у чому полягає адміністративний контроль за діяльністю нотаріату.

Зазначається, що перевірка приватних нотаріусів ширша за перевірку державних.

Досліджено сутність адміністративного контролю, який здійснює Міністерство юстиції України, та його відмінність від інших видів контролю.

Проведено аналіз деяких проблем, які виникають при здійсненні адміністративного контролю за діяльністю нотаріату.

Перша досліджувана проблема – неточність визначення поняття «перевірка» в нормативно-правових актах. Тлумачення поняття «перевірка» як «перевірка організації роботи» і «перевірка роботи» надає цьому визначенню зовсім іншого змісту.

Друга проблема – це розширення повноважень Міністерства юстиції України у сфері судового контролю. Розрізняють судовий контроль за нотаріальною діяльністю та адміністративний контроль. Перш за все, адміністративний контроль передбачає дотримання положень законодавства щодо організації роботи нотаріусів. Зазначається, що Міністерство юстиції України не має повноважень перевіряти дотримання законності в нотаріальних документах.

По-третє, запровадження великої кількості видів перевірок діяльності нотаріусів дезорганізує органи адміністративного контролю та нотаріату, а також дає можливість через відсутність належного регулювання зловживати наданими повноваженнями, що створює корупційні ризики.

PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE CONTROL OF ACTIVITY NOTARY OFFICE

Tkacheva V. S.

*3rd Year Student at the Faculty of Prosecutor's Office
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 106, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3283-8126
victoriatkacheva2003@gmail.com*

Barankova V. V.

*Candidate of Law,
Associate Professor at the Department of Civil Justice and Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1355-2897
ovenvanil@gmail.com*

Key words: *notary, inspection, control, Ministry of Justice of Ukraine, administrative control.*

Administrative control over the activities of the notary is a necessary condition for ensuring the quality and efficiency of services provided by notaries to citizens of Ukraine. A notary is entrusted with a huge responsibility, which confirms the large number of requirements for his candidacy.

The provisions of normative legal acts of Ukrainian legislation were analyzed and the issue of what administrative control over the activities of the notary consists of.

It is noted that the verification of private notaries is wider than the verification of state ones.

The essence of administrative control carried out by the Ministry of Justice of Ukraine and its difference from other types of control are studied.

An analysis of some problems that arise in the implementation of administrative control over the activities of the notary has been made.

The first investigated problem is the inaccuracy of the definition of "inspection" in regulatory legal acts. The interpretation of the concept of "verification" as "verification of work organization" and "verification of work" gives this definition a completely different content.

The second problem is the empowerment of the Ministry of Justice of Ukraine in the field of judicial control. A distinction has been drawn between judicial control over notary activities and administrative control. First of all, administrative control involves compliance with the provisions of the Shodo legislation on the organization of the work of notaries. It is noted that the Ministry of Justice of Ukraine does not have the authority to check compliance with legality in notarial documents.

Thirdly, the introduction of a large number of types of checks on the activities of notaries, disorganizes administrative control bodies and notaries, and makes it possible, due to the lack of proper regulation, to abuse the powers granted, which creates corruption risks.

Постановка проблеми: адміністративний контроль за діяльністю нотаріату є необхідним для забезпечення довіри фізичних та юридичних осіб до реалізації нотаріальних повноважень, і ефективність функціонування нотаріальної системи. Перевірка діяльності нотаріату здійснюється Міністерством юстиції, яке покликане забезпечити контроль за організацією роботи нотаріусів. Проте, на сьогоднішній день існують певні проблеми та виклики, пов'язані зі здійсненням контролю за діяльністю нотаріальної системи. Вирішення та дослідження даного питання допоможе зробити контроль, здійснюваний в особі Міністерства юстиції, більш належним, запобігти створенню прогалин в законодавстві, що допускають недобросовісні дії нотаріусів і Міністерства юстиції, та попередити виникнення корупційних ризиків під час здійснення перевірок.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. В будь-який час, особливо в умовах збройної агресії, адміністративний контроль за діяльністю нотаріату є предметом дослідницького пошуку багатьох науковців. Зазначена проблема досліджується з метою покращення чинного українського законодавства.

У своїх наукових працях, Баранкова В. В. [4, с. 2] зазначала про важливість розмежування судового контролю за нотаріальною діяльністю від адміністративного, як фактору, який в подальшому виступає основним чинником розподілення компетенції між судовими органами та органами юстиції. Також величезну увагу приділено окремо як судовому контролю, так і адміністративному, що стало підґрунтям для подальшого розмежування цих видів контролю та їх дослідженню в окремому порядку один від одного.

Коломієць Я. Л. [3, с. 74–77] досліджувала в своїх наукових роботах деякі аспекти діяльності нотаріусів, в тому числі види контролю за нотаріальною діяльністю.

Серед українських науковців, що займалися дослідженням загальної характеристики державного контролю за нотаріальною діяльністю, варто згадати Тищенко В. [5, с. 64], яка визначила державний контроль, як цілеспрямований вплив компетентних державних органів на організацію роботи діяльності нотаріату.

Постановка завдання: виявленні деяких проблем адміністративного контролю, здійснюваного Міністерством юстиції України, і формулювання пропозиції задля визначення шляхів поліпшення ефективності та якості проведення перевірок за діяльністю нотаріату.

Виклад основного матеріалу. Розгляд питання про порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріаль-

ної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства варто починати із визначення характеристики нотаріату як правової інституції та ознайомлення із сутністю державних організаційних перевірок. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про нотаріат»: «Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності» [1].

Нотаріус, який є правозастосовником та забезпечує існування «профілактичного правосуддя», метою якого є попередження виникнення судового спору, сприяє справедливому, надійному і мирному врегулюванню цивільних правовідносин, тобто він діє в тих правовідносинах, які відносяться до добровільної, договірної юрисдикції [2].

На нотаріуса покладається велика відповідальність, і це обґрунтовує високі вимоги до професіональних здібностей то моральних якостей такої особи. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат»: «Нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (крім реабілітованої особи), особа, дієздатність якої обмежена, або особа, визнана недієздатною» [1].

Тут треба посилення за Закон Нотаріус здійснює свою діяльність від імені держави, проте така особа не є залежною від державної влади. Тобто нотаріуса потрібно сприймати як суб'єкт владних, але не управлінських повноважень.

Діяльність нотаріату підлягає державному регулюванню, що не можна ототожнювати з функцією державного управління. Згідно з ч. 1 ст. 2-1 Закону України «Про нотаріат»: «державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації

нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів» [1].

Діяльність нотаріусів у адміністративному порядку перевіряється відповідно до Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства» від 17.02.2014 року № 357/5 (далі – Порядок), що є підзаконним нормативно-правовим актом і має відповідати положенням Закону України «Про нотаріат». У Порядку визначено процедурні правила перевірки Міністерством юстиції України перевірки діяльності нотаріусів.

Коломієць Я. Л. зазначала, що: «Слід звернути увагу на те, що в Законі межі адміністративного контролю за діяльністю приватних нотаріусів значно ширші ніж за діяльністю державних контор та державних нотаріальних архівів. Так відповідно до ст. 18 та ст. 33 Закону Міністерство юстиції України, його територіальні органи проводять перевірку державного нотаріату лише в межах організації роботи державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів. Щодо приватних нотаріусів, то Міністерство юстиції України, його територіальні органи мають значно ширші повноваження: проводять перевірку як організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів так і дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій й виконання правил нотаріального діловодства» [3, с. 74–77].

На нашу думку, основним проблемним аспектом застосування цього Порядку є безпідставне розширення повноважень Міністерства юстиції України при перевірці роботи нотаріусів. Вочевидь, підґрунтям таких дискусійних моментів є плутанина в тексті нормативно-правових актів з приводу визначення сутності перевірки роботи державних нотаріальних контор, державних нота-

римальних архівів, приватних нотаріальних контор тощо. З найменування ст. 18 Закону України «Про нотаріат» випливає, що у її положеннях має бути врегульовано перевірку саме організації роботи нотаріальної діяльності. При цьому у тексті Порядку, закріплено одночасно два поняття перевірки, перше з яких випливає з повної назви Порядку, а друге з дефініції поняття «перевірка», закріпленого в п. 2 Порядку. У першому випадку, перевірку визначають як перевірку організації роботи, а в другому – як перевірку роботи державної нотаріальної контори, архіву. Незважаючи на ніби несуттєвий характер такої понятійної плутанини, правила Порядок прописані у такий спосіб, що дає змогу наділити Міністерство юстиції ширшими повноваженнями, ніж передбачені для нього в Законі України «Про нотаріат».

Контроль за нотаріальною діяльністю може здійснюватись у таких формах, як адміністративний та судовий. Судовий контроль передбачає розгляд трьох категорій цивільних справ, пов'язаних із попереднім вчиненням нотаріальної діяльності: розгляд скарг на неправильно вчинену нотаріальну дію або відмову у її вчиненні, розгляд позовних заяв у справах про визнання недійсними нотаріально посвідчених правочинів, заповітів, виконавчих написів, розгляд позовних заяв до нотаріусів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконних чи недбалих дій нотаріусів [4, с. 2].

Тищенко В. вказала, що Міністерство юстиції України є центральним органом, що здійснює державний адміністративний контроль за діяльністю нотаріату і займає одну з головних позицій, порівняно з іншими органами, наприклад, з фіскальною службою України. Тільки належна взаємодія органів адміністративного та судового контролю, та розмежування їх діяльності дасть змогу реалізувати потенціал державного контролю в повній мірі [5, с. 64].

Відповідно до положень ч. 2 ст. 2-1 Закону України «Про нотаріат» адміністративний контроль полягає в тому, що «...перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України та його територіальними органами» [1].

Судовий та адміністративний контроль є різними способами державного нагляду за діяльністю нотаріусу, які здійснюються судовою та виконавчою гілками влади. Під судовим контролем розуміють здійснення судами заходів реагування через порушення нотаріусами прав та інтересів громадян України та законодавства, що пов'язані з нотаріальною діяльністю та вчиненими нотаріальними діями. Адміністративний контроль, своєю чергою, передбачає дотримання

положень законодавства щодо організації роботи нотаріусів.

Розширення компетенції Законом України «Про нотаріат» та Порядком призвело до невірного визначення обсягу повноважень Міністерства юстиції, що перетинаються з повноваженнями судової гілки влади.

Відповідно до п. 3 Порядку основними завданнями Міністерства юстиції є перевірка відповідності вимогам законодавства документів. По-перше, така перевірка суперечить компетенції, оскільки Міністерство юстиції зобов'язане здійснювати контроль тільки роботи державної, приватної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, а не перебирати на себе компетенцію суду та оцінювати офіційний документ на відповідність до вимог законодавства. Контроль за відповідністю документа законодавству України означає, що дія, вчинена нотаріусом, внаслідок такої перевірки, можна визнати незаконною, що повністю суперечить повноваженням Міністерства юстиції. По-друге, Міністерство юстиції не є суб'єктом, що може оскаржити вчинені нотаріусом нотаріальні дії.

З самої назви Порядку зрозумілим є завдання адміністративного контролю – це перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів державної та приватної форми. Своєю чергою судовий контроль покликаний здійснювати перевірку відповідності нотаріальних дій до законодавства, забезпечити виправлення зроблених помилок. Можна зробити висновок, що судовий контроль – це контроль за вже вчиненими діями нотаріуса (або відмови у їх вчиненні), що підлягають перевірці судами, а адміністративний контроль – це перевірка організації діяльності нотаріальних контор під час вчинення ними нотаріальних дій і за тим, як вони вчиняють нотаріальні дії. Тільки після вчинення дій нотаріусом можна під час судового контролю визначити вплив нотаріально посвідченого документа на права та обов'язки особи. Тобто, можливо співвідносити адміністративний та судовий контроль, як перевірку діяльності нотаріуса в справжньому часі, та в майбутньому, вже після вчинення певних дій.

Ще однією проблемою за здійсненням адміністративного контролю за діяльністю нотаріату є встановлення Порядком великої кількості різновидів перевірок. Відповідно, якщо порівняти зміст Порядку та Закону України «Про нотаріат», виявляється, що на сьогоднішній день наявними є 6 видів перевірок. Це планова комплексна, позапланова комплексна, позапланова контрольна, позапланова цільова, позапланова перевірка в загальному порядку та повторна перевірка. Наявність такої кількості окремих перевірок, з одного боку, є ефективним механізмом здійснення контролю за організацією діяльності

нотаріату, з іншого боку, таке різноманіття видів перевірок може створювати великий дисонанс в роботі Міністерства юстиції, що може утворити підґрунтя для можливого виникнення зловживань та корупційних ризиків.

Наступною проблемою є обов'язковість координації та узгодження між собою різних видів перевірок, щоб уникнути випадкової подвійності проведення перевірок з одних і тих самих питань, що прямо заборонене в Законі України «Про нотаріат». Проведення повторних перевірок передбачається тільки у випадках, прямо передбачених цим Законом.

Слід зауважити, що в порядку взагалі не визначено, які організаційні моменти в роботі нотаріуса можуть стати об'єктом цільової, комплексної та контрольної позапланових перевірок. Порядок не окреслює, що означає проведення кожної з цих дій, у тексті пункту 2 Порядку встановлюється лише загальна мета позапланових перевірок – «перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства, а також перевірка за зверненнями фізичних і юридичних осіб» [4]. Тож, методом самостійного тлумачення можна припустити, що позапланова цільова перевірка має на меті оцінку будь-якого окремого аспекту діяльності нотаріуса; позапланова комплексна – оцінку всіх сфер діяльності нотаріату, перевірка яких передбачена Порядком; контрольна позапланова – контроль здійснення попередніх рекомендацій Міністерства юстиції, чи інших розпоряджень; позапланова в загальному порядку – має на меті попередити можливість виникнення порушень та недодержання вимог законодавства.

Висновок. Адміністративний контроль за діяльністю нотаріусів, що здійснюється в особі Міністерства юстиції, є надзвичайно важливою процедурою, яка забезпечує перевірку організації роботи нотаріату. Перевірка має на меті забезпечення надійності, об'єктивності нотаріальних дій та допомагає зберегти довіру заінтересованих осіб до нотаріусів як незалежних суб'єктів владних повноважень. Такий контроль є необхідним для попередження можливих корупційних правопорушень, зловживань з боку нотаріуса та організаційних порушень під час нотаріальної діяльності.

При цьому для покращення ефективності адміністративного контролю за діяльністю нотаріату, необхідним є звернення уваги на проблематику штучного розширення компетенції Міністерства юстиції України у сфері адміністративного контролю, а також встановлення занадто широ-

кого переліку спеціальних перевірок в Порядку Наділення Міністерства юстиції України повноваженнями судової гілки влади призводить до неправильного функціонування системи контролю за нотаріальною діяльністю. Своєю чергою, введення великої кількості видів перевірок за діяльністю нотаріату, дезорганізує органи адміністративного контролю і нотаріат, та дає змогу, через відсутність належної врегульованості, злов-

живати наданими повноваженнями, що створює корупційні ризики. Удосконалення законодавства в цій сфері стане вагомим кроком для належного забезпечення надійності та якості нотаріальної діяльності, і подальші дослідження в даному напрямку допоможуть покращити і вдосконалити зміст та сутність адміністративного контролю за нотаріальною діяльністю, здійснюваний в особі Міністерства юстиції України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII : станом на 22 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
2. Круквес Н. В. Сучасні тенденції розвитку нотаріату в Україні. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2331 (дата звернення: 25.05.2023).
3. Леонідівна К. Я. Види контролю за нотаріальною діяльністю. Матеріали круглого столу, присвяченого 105-й річниці від дня народження видатного вченого у галузі цивільного процесуального права, доктора юридичних наук, професора Семена Юлійовича Каца : Матеріали круглого столу, м. Харків, 15 груд. 2020 р. Харків, 2020. С. 74–77 URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/Kac_105.pdf#page=74 (дата звернення: 28.05.2023).
4. Баранкова В. Проблеми законодавчого унормування системи контролю за нотаріальною діяльністю. Мала енциклопедія нотаріуса. 2008. № 1(37). С. 2
5. Тищенко В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 64. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/04/12.pdf> (дата звернення: 26.05.2023).
6. Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства : Наказ М-ва юстиції України від 17.02.2014 р. № 357/5 : станом на 20 листоп. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-14#Text> (дата звернення: 30.05.2023).

REFERENCES

1. Pro notariat : Zakon Ukrainy vid 02.09.1993 r. № 3425-XII : stanom na 22 trav. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].
2. Krukoves N. V. Suchasni tendentsii rozvytku notariatu v Ukraini. Ministerstvo yustytysii Ukrainy. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2331 [in Ukrainian].
3. Leonidivna K. Ya. (2020) Vydy kontroliu za notarialnoiu diialnistiu. Materialy kruhloho stolu, prysviachenoho 105-y richnytsi vid dnia narodzhennia vydatnoho vchenoho u haluzi tsyvilnoho protsesualnoho prava, doktora yurydychnykh nauk, profesora Semena Yuliiovycha Katsa : Materialy kruhloho stolu, m. Kharkiv, 15 hrud. 2020 r. Kharkiv, 2020. S. 74–77. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/Kac_105.pdf#page=74 [in Ukrainian].
4. Barankova V. (2008) Problemy zakonodavchoho unormuvannia systemy kontroliu za notarialnoiu diialnistiu. *Mala entsyklopediia notariusa*. 2008. № 1(37). S. 44–48 [in Ukrainian].
5. Tyshchenko V. (2016) Derzhavnyi kontrol za notarialnoiu diialnistiu v Ukraini. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016. № 4. S. 64. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/04/12.pdf> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia perevirky orhanizatsii roboty derzhavnykh notarialnykh kontor, derzhavnykh notarialnykh arkhiviv, orhanizatsii notarialnoi diialnosti pryvatnykh notariusiv, dotrymannia derzhavnymy i pryvatnymy notariusamy poriadku vchynennia notarialnykh dii ta vykonannia pravyl notarialnoho dilovodstva : Nakaz M-va yustytysii Ukrainy vid 17.02.2014 r. № 357/5 : stanom na 20 lystop. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-14#Text> [in Ukrainian].

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ

Чернецька О. А.

аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-2748-9956

oksana4ernetska@gmail.com

Ключові слова:

*відповідальність, карантин,
адміністративна
відповідальність, санітарно-
гігієнічні, санітарно-
протиепідемічні правила
і норми.*

Стаття присвячена дослідженню проблем і сутності сучасного стану адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей. Проаналізовано нормативно-правові акти, які визначають правила карантину та зроблено висновок про те, що в жодному нормативно-правовому акті не передбачено поняття «карантин людей». Звертається увага на те, що в українському законодавстві не встановлено жодних правил та норм, яких необхідно дотримуватися під час запровадження карантину та за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність. Встановлено, що у зв'язку із запровадженням карантину та внесенням змін до ст. 44 КУпАП, законодавцем не було внесено відповідні зміни до повноважень, зокрема, органів місцевого самоврядування, яким законом надано право притягнути винну особу до адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей. У зв'язку із доповненням ст. 443 КУпАП частиною 2, виникла нова проблема яка призвела до виникнення юридичних конфліктів в питаннях фіксації адміністративних правопорушень та накладенні адміністративних стягнень за порушення передбачені ст. 443 КУпАП. Таким чином, виникла правова колізія застосування ст.44-3 КУпАП. Зазначено, що задля дотримання основоположних принципів верховенства права, законності та правопорядку, необхідно упорядкувати норми Загальної та Особливої частин КУпАП. Також, акцентовано увагу на тому, що у зв'язку із введенням в країні воєнного стану, що стало підставою для внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року № 1236 заблоковано дію більшості обмежувальних заходів, які встановлювалися в залежності від рівня епідемічної небезпеки та були обов'язковими для фізичних та юридичних осіб правила на період дії карантину. Оскільки ст. 44-3 КУпАП має бланкетний характер тому для притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності необхідно звертатися саме до норм спеціального законодавства, які на час воєнного стану є лише рекомендаційними, а отже не підлягають забезпеченню реальним накладенням адміністративно-правових санкцій (стягнень).

CURRENT STATE AND PROBLEMATIC ISSUES OF ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR VIOLATION OF QUARANTINE RULES

Chernetska O. A.

Postgraduate Student at the Department of Administrative and Financial Law

National University "Odesa Law Academy"

Fontanska road, 23, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-2748-9956

oksana4ernetska@gmail.com

Key words: *responsibility, quarantine, administrative responsibility, sanitary and hygienic, sanitary and anti-epidemic rules and regulations.*

The article is devoted to the study of the problems and essence of the current state of administrative liability for violation of the rules on quarantine of people. The author analyzes the legal acts which define the quarantine rules and concludes that no legal act provides for the concept of "quarantine of people". The author draws attention to the fact that Ukrainian legislation do not establish any rules and regulations which must be followed during the quarantine and for the violation of which administrative liability is provided. It is established that in connection with the introduction of quarantine and amendments to Article 44 of the Code of Administrative Offenses, the legislator did not make appropriate changes to the powers of certain bodies which are authorized by law to bring a guilty person to administrative liability for violation of the rules on quarantine of people. Due to the addition of part 2 to Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses, a new problem has arisen that has led to legal conflicts in the issues of recording administrative offenses and imposing administrative penalties for violations under Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses. Thus, there is a legal conflict in the application of Article 44-3 of the Code of Administrative Offenses. The author notes that in order to comply with the fundamental principles of the rule of law, legality and law and order, it is necessary to harmonize the provisions of the General and Special Parts of the Code of Administrative Offenses. It is also noted that due to amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1236 dated 9 December 2020, most restrictive measures, which were established depending on the level of epidemic danger and were mandatory for individuals and legal entities for the period of quarantine, have been blocked. Since Art. 44-3 of the Code of Administrative Offences is of a blanket nature, in order to bring offenders to administrative liability, it is necessary to refer to the provisions of special legislation, which are only advisory during martial law and therefore cannot be enforced by actual administrative and legal sanctions (penalties).

Вступ. Вже понад три роки Україна та світ живе в умовах карантину, спричиненого пандемією COVID-19. За цей період відбулося чимало змін в українському законодавстві, особливо це стосується відповідальності за порушення карантину та встановлених протиепідемічних заходів. Право кожного громадянина на охорону здоров'я та медичну допомогу встановлено статтею 49 Конституції України. Держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя населення, а також попередження, лікування, локалізацію та ліквідацію масових інфекційних захворювань. Однак, вказані гарантії не будуть дієвими якщо кожен з нас буде нехтувати встановленими протиепідемічними захо-

дами під час дії карантину. Таким чином, саме під час карантину діють спеціальні норми, які передбачають відповідальність за порушення таких спеціальних правил, тобто правил карантину.

Питання адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей досліджували Вознюк А.А., Чернявський С.С., Самбор М.А., Волуйко О.М., Крикун В.В., Ковальова С.С., Логойда В. та інші. Водночас, саме питання притягнення до адміністративної відповідальності залишається ще малодослідженим, а існуючий механізм потребує вдосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану та проблемних питань

адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей.

Результати досліджень. Конституцією України передбачено, що діяння, які є, зокрема, адміністративними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України [1]. Таким чином, особу можна притягти до відповідальності за дію чи бездіяльність лише в тому випадку, якщо відповідальність за такі дії чи бездіяльність прямо передбачена відповідним законом, а не відповідною статтею кодексу, правилами, нормами, порядками, інструкціями чи рішеннями органів місцевого самоврядування.

Відповідно до ч. 1 ст. 44-3 КУпАП, порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, тягне за собою накладення штрафу [2].

Однак, у зв'язку з тим, що диспозиція вказаної статті є бланкетною та не містить чітко визначених правил поведінки, за які особу може бути притягнуто до відповідальності та оскільки в статті лише узагальнено визначено порушення, тому для конкретизації таких порушень варто звертатися саме до тих нормативно-правових актів, які визначають правила карантину. З аналізу диспозиції вказаної норми можна виокремити три види правопорушень, які підпадають під дію ч.1 ст. 44-3 КУпАП, а саме: порушення правил щодо карантину людей; порушення санітарно-гігієнічних правил і норм; порушення санітарно-протиепідемічних правил і норм. Таким чином, для того щоб з'ясувати зміст адміністративних порушень, за які передбачена відповідальність згідно зі ст. 44-3 КУпАП, необхідно, перш за все, розглянути положення нормативно-правових актів які закріплюють правила щодо карантину людей. Загальний огляд таких порушень вказує на досить широке та невизначене коло тих правил і норм, які потенційно можуть бути порушені суб'єктом адміністративного проступку.

Так, у висновку на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)», наданого Головним науково-експертним управлінням в частині, що стосується внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме доповнення КУпАП новою ст. 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей» висловлена думка про те, що запропонована редакція викликає низку зауважень. По-перше, сама назва статті є вужчою за її зміст та не охоплює такі форми об'єктивної сторони пра-

випорушення, як порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними захворюваннями. По-друге, поняття «карантин людей» є юридично некоректним, оскільки в чинному законодавстві України вказаний термін взагалі відсутній. В той же час, жодних змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» у проекті не передбачено [3].

Така позиція обумовлена тим, що об'єктивні ознаки того чи іншого адміністративного правопорушення мають бути чітко викладені у статті (частині статті) Особливої частини КУпАП та зрозумілими для суб'єктів правозастосування.

З урахуванням вищевказаного, можна дійти висновку, що оскільки у диспозиції ч. 1 ст. 44-3 КУпАП робиться відсилка до правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», в яких не передбачене поняття «карантин людей», тому доцільніше було б встановити відповідальність за порушення саме санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, які передбачені Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб».

Що стосується, порушення санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, про які йдеться в диспозиції ч. 1 ст. 44-3 КУпАП, необхідно вказати наступне.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», під санітарно-протиепідемічними правилами і нормами розуміють – нормативно-правові акти (накази, інструкції, правила, положення тощо) центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, вимоги яких спрямовані на запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб [4].

В свою чергу тлумачення санітарно-гігієнічним й санітарно-протиепідемічним правилам і нормам надає також і Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», відповідно до якого це обов'язкові для виконання нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, що встановлюють медичні вимоги безпеки щодо середовища життєдіяльності й окремих його факторів, недотримання яких створює загрозу здоров'ю і життю людини й майбутніх поколінь, а також загрозу виникнення та розповсюдження інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) серед населення [5].

Звертаємо увагу на те, що ані в Законі України «Про захист населення від інфекційних хвороб» ані в Законі України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» не встановлено жодних правил та норм, які необхідно дотримуватися під час запровадження карантину та за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність згідно з ч. 1 ст. 44-3 КУпАП. Таким чином, знову виникає проблема некоректності формулювання диспозиції ч. 1 ст. 44-3 КУпАП, оскільки зазначені санітарно-гігієнічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми не закріплені в законодавчих актах та є відсильними до нормативно-правових актів МОЗ України.

Що ж стосується «інших актів законодавства» про які йдеться в ч. 1 ст. 44-3 КУпАП, то варто зазначити, що до таких актів слід відносити не лише закони, а також нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України.

На думку С.С. Ковальової така чисельність норм, які розосереджені у великій кількості нормативно-правових актах та необхідність спеціальних знань для тлумачення їхнього змісту, викликало складнощі під час реалізації правової конструкції ч. 1 ст. 44-3 КУпАП на практиці [6].

Якщо говорити про порушення рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами які передбачені ч.1 ст. 44-3 КУпАП, необхідно звернутися до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виключно на пленарних засіданнях обласних рад вирішують такі питання, як прийняття в межах, що визначені законами, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність [7].

Аналогічні повноваження містяться в ч. 1 ст. 5 КУпАП, відповідно до якої сільські, селищні, міські, обласні ради мають право приймати в межах, що визначені законами, рішення з питань боротьби зі стихійним лихом й епідеміями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність, а також рішення з питань боротьби з епізоотіями, за порушення яких відповідальність встановлено в ст. 107 КУпАП.

Частиною 2 статті 5 КУпАП передбачено, що сільські, селищні, міські ради встановлюють відповідно до законодавства правила, за порушення яких адміністративну відповідальність передбачено в ст. 152, 159 і 182 КУпАП [2].

Відповідно до ч. 6 ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», організація та контроль за дотриманням встановленого на території карантину правового режиму,

своєчасним і повним проведенням профілактичних і протиепідемічних заходів покладаються на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. В свою чергу, ч. 1 ст. 32 вказаного закону передбачено, що обмежувальні протиепідемічні заходи встановлюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Обмеженням підлягають ті види господарської та іншої діяльності, що можуть сприяти поширенню інфекційних хвороб [4].

Також, в ч. 2 ст. 30 «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» зазначено, що у разі виникнення чи загрози виникнення або поширення особливо небезпечних і небезпечних інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень населення органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень можуть запроваджувати у встановленому законом порядку на відповідних територіях чи об'єктах особливі умови та режими праці, навчання, пересування і перевезення, спрямовані на запобігання та ліквідацію цих захворювань та уражень [5].

Таким чином, органи місцевого самоврядування можуть ухвалювати відповідні рішення, пов'язані із встановленням карантинних, санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних норм і правил на відповідній території.

З аналізу положень ч. 1 ст. 5 КУпАП вбачається, що органи місцевого самоврядування у своїх рішеннях з питань боротьби зі стихійним лихом та епідеміями, визначають норми зобов'язального характеру, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність, не вказуючи, при цьому, на ті норми, за якими і настає адміністративна відповідальність. Таким чином, у рішеннях органів місцевого самоврядування з питань боротьби зі стихійним лихом та епідеміями визначається перелік прав та обов'язків, яких мають дотримуватися суб'єкти правовідносин, і за порушення яких настає адміністративна відповідальність.

Водночас, органи місцевого самоврядування визначають перелік чітко визначених прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність. Так, наприклад, за порушення рішення органів місцевого самоврядування з питань боротьби з епізоотіями, передбачена відповідальність згідно зі ст. 107 КУпАП (ч. 2 ст. 5 КУпАП).

Із цього приводу Самбор М. А. та Самбор А. М. слушно зауважують, що у такий спосіб делегування органам місцевого самоврядування повноважень, надано право встановлювати позитивні норми, порушення яких тягне за собою адміністративну відповідальність [8, с. 48–49].

Варто зауважити, що норми ст. 5 КУпАП прямо не передбачають відповідальність за порушення правил і норм визначених в рішеннях органів місцевого самоврядування з питань боротьби із стихійним лихом та епідеміями, в той час як особлива частина КУпАП передбачає відповідальність за такі порушення.

Звертає на себе увагу той факт, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» не вносилися зміни до ст. 5 КУпАП, що, як наслідок, не дає підстав для застосування адміністративної відповідальності за порушення карантинних обмежень встановлених в рішеннях органів місцевого самоврядування згідно із ч. 1 ст. 44-3 КУпАП. Натомість, норма ст. 44-3 КУпАП вказує на те, що такі правила можуть встановлюватися органами місцевого самоврядування. Таким чином маємо колізію норм Загальної та Особливої частин КУпАП.

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 6 листопада 2020 року № 1000-ІХ, статтю 44-3 КУпАП доповнено частиною другою, відповідно до якої перебування в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [9].

Проблема полягає у співвідношенні диспозицій ч. 1 та 2 ст. 44-3 КУпАП у зв'язку з їх бланкетним характером та, як вже нами було вказано вище, відсутністю в законодавстві визначеного поняття «карантин людей», чітко визначених санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм, що призводить до юридичних конфліктів в питаннях фіксації адміністративних правопорушень та накладенні адміністративних стягнень за порушення передбачені ст. 44-3 КУпАП.

Як зазначено вище, ст. 44-3 КУпАП з 21.11.2020 року (дата набрання чинності Законом України № 1000-ІХ) доповнено частиною 2, і саме з цього часу перебування в громадських місцях (будинках, спорудах, громадському транспорті) під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту (респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно) є окремим видом адміністративного правопорушення на яке не поширюється дія ч. 1 ст. 44-3 КУпАП.

Доречною з цього питання є правова позиція В. Логойди, який стверджує, що у зв'язку

із доповненням ст. 44-3 КУпАП частиною 2 з'являється спеціальна норма – порушення так званого «маскового режиму», що з точки зору теорії права створило конкуренцію загальної та спеціальної норм права. Вказаної конкуренції норм могло б і не виникнути, якби при доповненні новою частиною ст. 44-3 КУпАП зазнала відповідних змін у бік звуження диспозиції частини першої, однак цього зроблено не було, що призвело до виникнення колізії [10, с. 259].

Висновки. Як показує судова практика з розгляду справ про порушення правил щодо карантину людей, під час складання адміністративних протоколів про вчинення адміністративного правопорушення передбаченого ст. 44-3 КУпАП, працівники Національної поліції не відокремлюють ч. 1 та ч. 2 ст. 44-3 КУпАП, що призводить до закриття проваджень у справі на підставі п. 1 ст. 247 КУпАП у зв'язку з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Також, на застосування ст. 44-3 КУпАП вплинуло прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236» № 372 від 26.03.2022 року, відповідно до якої на період воєнного стану «зелений», «жовтий», «помаранчевий» та «червоний» рівні епідемічної небезпеки поширення COVID-19 та відповідні обмежувальні протиепідемічні заходи не застосовуються. На період воєнного стану фізичним особам та суб'єктам господарювання рекомендується дотримуватися протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19 [11]. Зміни внесені до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 заблокували дію більшості обмежувальних протиепідемічних заходів зазначеної постанови, якими встановлювалися обов'язкові для фізичних та юридичних осіб правила на період дії карантину, в залежності від рівня епідемічної небезпеки та за порушення яких передбачалась відповідальність. Тобто, формально ст. 44-3 КУпАП діє й далі, однак оскільки вона має бланкетний характер, для притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності необхідно звертатися до норм спеціального законодавства, які на час воєнного стану є лише рекомендаційними, а отже не підлягають забезпеченню реальним накладенням адміністративно-правових санкцій (стягнень).

Таким чином, задля дотримання основоположних принципів верховенства права, законності та правопорядку, серед яких перше місце займає дотримання прав і свобод людини та громадянина, необхідно розуміти зміст адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП. Вказане можливо досягти шляхом упорядкування норм Загальної та Особливої частин КУпАП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Постанова Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) : висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України від 16 березня 2020 року № 3219. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3219&skl=10
4. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
5. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4004-XII. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
6. Ковальова С. С. Відповідальність за порушення карантину та санітарних правил і норм щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції (COVID-19) в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 11(2). С. 158–168. doi: <https://doi.org/10.31548/law2020.02.019>
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Самбор М. А., Самбор А. М. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо прийняття рішень, якими визначаються склади адміністративних правопорушень. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України*. 2014. № 3. С. 47–53.
9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 6 листопада 2020 року № 1000-IX. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-20#Text>
10. Логойда В. Адміністративна відповідальність за окремі порушення карантинного режиму в закладах роздрібно́ї торгівлі, громадського харчування та сфери послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. № 71. С. 258–262. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.43>
11. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 372. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2022-%D0%BF#n2>

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] dated by 28. 06. 1996. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> [in Ukrainian]
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Administrative Offences of Ukraine] dated by 07. 12. 1984 № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415> [in Ukrainian]
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zapobihannia vynyknennia i poshyrennia koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) : vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia na projekt Zakonu Ukrainy dated by 16. 03. 2020 № 3219 [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (COVID-19): Opinion of the Main Scientific and Expert Department on the Draft Law of Ukraine of 16 March 2020]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3219&skl=10 [in Ukrainian]
4. Pro zakhyst naseleння vid infektsiinykh khvorob [On Protection of the Population from Infectious Diseases] : Law of Ukraine dated by 06. 04. 2000 № 1645-III. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> [in Ukrainian]
5. Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naseleння [On ensuring the sanitary and epidemiological well-being of the population] : Law of Ukraine dated by 24. 02. 1994 № 4004-XII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> [in Ukrainian]
6. Kovalova S. S. (2020). Vidpovidalnist za porushennia karantynu ta sanitarnykh pravyl i norm shchodo zapobihannia poshyrenniu koronavirusnoi infektsii (COVID-19) v Ukraini [Liability for violation

- of quarantine and sanitary rules and regulations to prevent the spread of coronavirus infection (COVID-19) in Ukraine]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia [Law. Human. Environment.]*, 11(2), 158–168. doi: <https://doi.org/10.31548/law2020.02.019> [in Ukrainian]
7. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On Local Self-Government in Ukraine] : Law of Ukraine dated by 21. 05. 1997 № 280/97-BP. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
 8. Sambor M. A., Sambor A. M. (2014). Povnovazhennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia shchodo pryiniattia rishen, yakymy vyznachaiutsia sklady administratyvnykh pravoporushen [Powers of local self-government bodies to make decisions defining administrative offences]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi rady Ukrainy [Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 3, 47–53. [in Ukrainian]
 9. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo zapobihannia poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offences to Prevent the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19)] : Law of Ukraine dated by 06. 11. 2020 № 1000-IX. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-20#Text> [in Ukrainian]
 10. Lohoida V. (2022). Administratyvna vidpovidalnist za okremi porushennia karantynnoho rezhymu v zakladakh rozdribnoi torhivli, hromadskoho kharchuvannia ta sfery posluh [Administrative Liability for Certain Violations of the Quarantine Regime in Retail, Catering and Service Facilities.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law]*, 71, 258–262. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.43> [in Ukrainian]
 11. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 hrudnia 2020 roku № 1236 [On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 9 December 2020 No. 1236] : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated by 26. 03. 2022 № 372. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2022-%D0%BF#n2> [in Ukrainian]

КОНСИЛІАЦІЯ ЯК СПОСІБ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ

Гутник Є. С.

*студентка II курсу освітнього рівня магістр
юридичного факультету
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66А, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0008-7897-2463
jonsnownochnoj@gmail.com*

Шарая А. А.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66А, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-7065-864X
annasharaia@ukr.net*

Ключові слова:

*альтернативне врегулювання
спорів, консиліація,
посередництво, мирова угода,
цивільні спори, вирішення
спорів.*

Консиліація є досить популярним у світі способом мирного врегулювання спорів та найчастіше за все використовується у цивільних, трудових, господарських спорах. Нагальною проблемою є недостатнє визнання цієї процедури у вітчизняній практиці правозастосування, відання переваги медіації через відсутність законодавчого закріплення консиліації.

Метою даною статті є встановлення поняття, суті та особливостей консиліації. Авторами з'ясовано позиції науковців щодо використання цього способу альтернативного врегулювання спору (далі – АВС) та зроблено висновок, що консиліація є самостійною процедурою, спрямованою на врегулювання і вирішення спору. Наразі не заборонено звертатися до консиліації в якості альтернативи медіації, хоча пряма вказівка у законодавстві відсутня.

Оскільки консиліація та медіація подекуди використовуються як взаємозамінні поняття, слушним видалося порівняння цих процедур. Було проведено аналіз положень Закону України «Про медіацію» для з'ясування характерних рис медіації, вимог до посередника-медіатора та ролі, яку він виконує у врегулюванні спору, прийнятті рішення та впливі на сторін. Завдяки цьому встановлено відмінності консиліації від медіації, оскільки лише консиліатор може пропонувати сторонам варіант вирішення спору та займати активну позицію у переговорах.

Було проаналізовано зарубіжне законодавство та практику правозастосування у Франції, Фінляндії, Ірландії. Встановлено, що консиліація може бути позасудова та судова, зокрема «французький варіант» судової консиліації вже має спільні риси з вітчизняним врегулюванням спору за участю судді. Зазначено, що в Україні можливе запровадження лише позасудової консиліації для уникнення дублювання процедури та забезпечення належного рівня незалежності посередника. З'ясовано питання щодо виконання рішення, прийнятого за наслідками примирної процедури. Встановлено, що досягнуті домовленості можуть фіксуватися в угоді за результатами консиліації, яка є обов'язковою для сторін. Враховуючи вимоги Директиви 2008/52/ЄС, держава повинна забезпечити сторонам можливість реалізації такої угоди.

Завдяки проведеним дослідженням автором було вироблено поняття консиліації і зазначено основні вимоги до консиліатора. Оскільки

посередник може встановлювати контакт зі сторонами, керувати процедурою і пропонувати рішення – вимоги до консиліатора мають бути більш жорсткими, ніж до медіатора. Кожен спір має індивідуальні ознаки (сферу діяльності, складність, часові рамки), тому посередник повинен мати відповідний кваліфікаційний рівень та професійний досвід для його вирішення. Обов'язковим є проходження базових курсів для консиліаторів.

В цілому, в Україні є перспективи для офіційного запровадження консиліації. У такому разі наявне законодавство потребуватиме відповідних змін.

CONCILIATION AS A METHOD OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION

Hutnyk Ye. S.

2nd Year Master's Degree Student at the Faculty of Law

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66A, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0009-0008-7897-2463

jonsnownochnoj@gmail.com

Sharaia A. A.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66A, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7065-864X

annasharaia@ukr.net

Key words: *alternative dispute resolution, conciliation, mediation, settlement agreement, civil disputes, dispute resolution.*

Conciliation is a popular method of resolving legal disagreements peacefully all around the world. It is most commonly employed in the resolution of civil, labor, and economic disputes. The absence of legal recognition of this process in domestic law enforcement activity is a major issue. Because conciliation is not enshrined in national law, the parties in conflict usually choose mediation. The goal of this article is to define the term, idea, and essential characteristics of conciliation. The author addressed scientists' viewpoints on the usage of this method of alternative dispute resolution (hence referred to as ADR) and concluded that conciliation is an autonomous procedure aimed at settling and resolving a conflict.

Conciliation is permitted as a beneficial alternative to mediation, albeit regulation lacks an appropriate express reference to this ADR. Because the terms conciliation and mediation are frequently used interchangeably, it seems useful to compare both processes.

The author conducted an analysis of the provisions of Ukraine's Law "On Mediation" to determine the distinctive features of mediation, the requirements for the mediator-negotiator, and the role of the mediator in resolving the dispute, making a decision, and influencing the parties. As a result, the differences between conciliation and mediation were identified, because only the conciliator has the authority to give the parties a solution to the conflict and to take an active role in the negotiations.

Foreign legislation and law enforcement practices in France, Finland, and Ireland were examined by the author. It was demonstrated that conciliation might be extrajudicial or judicial, and that the "French version" of judicial conciliation already shares characteristics with domestic conflict

resolution with the participation of a judge. It should be stated that only out-of-court conciliation is permitted in Ukraine in order to avoid duplication of the procedure and to ensure the conciliator's independence.

The subject of implementing an agreement based on the outcomes of conciliation has been clarified in the text. It is stated that the decision made by the parties throughout the procedure might be established in a binding agreement on the results of conciliation. Taking into mind the criteria of Directive 2008/52/EU, the state must allow the parties to carry out the agreement.

The author established the term "conciliation" and identified the primary requirements for a conciliator as a result of his research. The conciliator's standards should be stricter than those of the mediator, considering the conciliator can establish contact with the parties, supervise the procedure, and suggest potential solutions.

Because each disagreement has unique characteristics (area of activity, complexity, time period), the mediator must have the necessary qualifications and professional expertise to resolve it. Completion of basic courses for conciliators is mandatory.

Overall, there is potential for the official implementation of conciliation in Ukraine. In this scenario, suitable adjustments to existing legislation must be made.

Вступ. Останнім часом істотно зростає інтерес до використання способів альтернативного вирішення спорів (далі – АВС) у різних правових сферах. Це зумовлено рядом переваг, зокрема, зменшенням навантаження на судову систему, економією коштів та часу, можливістю обрання найкращого для обох сторін варіанту вирішення спору. Серед всіх способів АВС найчастіше використовуються медіація та арбітраж, які вже отримали нормативне регулювання в законодавстві України. Однак поза увагою залишається консиліація: це поняття є настільки маловідомим, що найчастіше його ототожнюють з медіацією та не визнають як самостійний спосіб АВС. Отже, метою даної статті є розкриття змісту та особливостей консиліації, аналіз зарубіжного досвіду її використання та з'ясування можливості офіційного запровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Звернення до примирних процедур набуло значного поширення із розвитком комерційної практики та міжнародних торгових відносин. Запозичення провідного європейського досвіду популяризувало посередництво як досудовий та позасудовий засіб врегулювання спору через участь третьої особи, яка сприяє налагодженню контакту між сторонами та пошуку вирішення проблеми у конфліктній ситуації.

О.Б. Воробель зазначає, що консиліація є «видом посередництва, який застосовується до ситуацій із необхідністю підтримки зв'язку зі сторонами для обміну інформацією та визначення потенційних результатів діалогу. Водночас, консиліатор є нейтральним, незалежним, кваліфікованим посередником, який за результатами обговорення конфлікту пропонує сторонам варіант рішення» [1].

І.М. Галіян також додає, що процедура консиліації є «гнучкою, добровільною, конфіденційною, спрямованою на інтереси сторін» [2]. Д.А. Березницький наводить ознаки консиліації, встановлені І.А. Ясеновцем, зокрема: «сторони добровільно вирішують, чи користуватися цим АВС, самостійно встановлюють строк та порядок проведення процедури, приймають остаточне рішення після завершення врегулювання спору. Консиліатор у рішенні в першу чергу враховує фінансові, економічні та особисті інтереси сторін, а вже потім – правовий аспект» [3]. Однак з цим підходом можна не погодитися, оскільки посередник під час обрання шляху вирішення спору повинен в рівній мірі брати до уваги і інтереси сторін, і правове регулювання відповідних правовідносин для забезпечення законності процедури та уникнення подальшого звернення до суду.

Консиліатор повинен володіти спеціальними знаннями для ефективного вирішення конфлікту та може надавати юридичну інформацію, поради і рекомендації; заохочувати учасників досягти згоди та спрямовувати їх дії на різних етапах процедури. Посередник має дотримуватись принципів справедливості та неупередженості, не ставати на сторону одного з учасників, не чинити тиску для досягнення консенсусу, не нав'язувати рішення [4]. Загалом, консиліатор може лише пропонувати доречні варіанти вирішення спору, які влаштують всіх учасників, однак остаточна позиція залишається виключно за сторонами. Консиліатор не може перебирати на себе функцію суду, тобто розглядати спір по суті та вирішувати, позиція якої сторони є правильною з юридичної точки зору. Окрім того,

посередник не повинен надавати оцінку доказів для їх подальшого використання в судовому провадженні. До характерних ознак консиліації відносять також укладення мирової угоди за результатами процедури, що є обов'язковою для сторін.

Узагальнено, за яких обставин відбувається звернення до процедури консиліації. Вчені поділяють їх на суб'єктивні і об'єктивні фактори: 1) сторони бажають зберегти подальші відносини та скористатися послугами посередника для побудови діалогу; 2) потребують допомоги фахівця із юридичних, економічних, медичних, виробничих чи інших знань; 3) не можуть самостійно запропонувати вихід із конфліктної ситуації та досягти бажаного результату; 3) не мають можливості особисто брати участь у процедурі з об'єктивних (територіальна віддаленість, технічні проблеми, військові дії) чи суб'єктивних (занадто емоційне ставлення до конфлікту) причин [1]. Таким чином, основною метою залучення третьої сторони є допомога у побудові діалогу та проведенні переговорів, а також альтернативний погляд на ситуацію. Останнє є корисним, оскільки сторони можуть не звертати уваги на певні обставини чи не враховувати певні варіанти вирішення спору, однак консиліатор врахує всі можливі шляхи при підготовці проєкту рішення.

Консиліація може бути застосована у широкому спектрі конфліктів: у трудових (питання оплати праці чи умов найму, звільнення, дисциплінарна відповідальність, істотні зміни умов праці, реструктуризація компанії), [5] цивільних (із договірних та позадоговірних відносин, наприклад відшкодування збитків, стягнення заборгованості, порушення прав інтелектуальної власності), сімейних (розірвання шлюбу, виплата аліментів), господарських спорах (невиконання чи неналежне виконання договорів, зміна та розірвання договорів, захист ділової практики та ін.). Звернення до цього АВС можливо навіть під час конфліктів, що виникають з питань публічної служби, де консиліація може здійснюватись внутрішніми ресурсами установи та навіть бути безкоштовною для сторін [4]. Таким чином, слід відзначити відсутність обмежень у контексті виду спору, що може бути вирішений із застосуванням консиліації.

Правове становище консиліації є досить незначимим. Деякі вчені наголошують, що вона «може виступати попереднім етапом для інших АВС – переговорів, медіації, арбітражу, однак водночас залишається самостійним видом посередництва» [1]. Можна погодитися з тим, що застосування одразу декількох АВС залежить від бажання учасників спору та не є забороненим законодавством. Наприклад, у ч. 1 ст. 197 Цивільного про-

цесуального (далі – ЦПК) України специфіковано, що суд у підготовчому засіданні «...з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді» [6]. У цьому переліку відсутня консиліація, оскільки для його розширення потрібне відповідне її нормативне регулювання як способу АВС. Як у випадку з медіацією, доповнення ЦПК України можливе після прийняття Закону України «Про консиліацію». Однак варто зазначити, що згідно зі ч. 7 ст. 49 ЦПК України дозволяється примирення сторін, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Окремо зазначається лише медіація, проте таке формулювання правової норми не становить перешкоду для звернення до будь-якого іншого АВС. Важливо, що в результаті примирної процедури можуть настати такі наслідки: 1) укладення мирової угоди та її затвердження судом – найбільш бажаний результат як підстава для закриття провадження у справі; 2) відмова позивача від позову; 3) визнання відповідачем позовних вимог; 4) звернення позивача із заявою про залишення позову без розгляду [6]. У разі успішного завершення консиліації під час судового провадження, сторони повинні досягти порозуміння, а результат стане підставою для ухвалення судового рішення.

Існує ототожнення консиліації з оціночною медіацією (передбачена договором між сторонами) та примиренням за участю судді (можливість застосування примусового виконання) [4]. Однак таке порівняння є помилковим. Пропонується розглянути це питання більш докладно.

Не так давно в Україні було прийнято Закон України «Про медіацію» (далі – Закон). Оскільки консиліація є досить близькою процедурою (до медіації), то його положення доцільно розглянути для отримання загального уявлення про засоби АВС. Так, за визначенням Закону медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Із визначення впливають схожі з консиліацією ознаки: 1) це позасудовий засіб врегулювання спору; 2) сторони добровільно звертаються до нього; 3) дотримання принципу конфіденційності; 4) розподіл процедури на певні етапи; 5) використання послуг незалежного посередника [7].

Відповідно до Закону, «медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію» та «пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном». Таким чином, Закон не ста-

вить до посередника спеціальні вимоги щодо необхідного рівня кваліфікації, професійних знань чи досвіду із врегулювання спорів. Базова теоретична та практична підготовка медіаторів включає в себе не менше 90 годин навчання за програмою, з них не менше 45 годин практичного навчання. Окрім того, Закон передбачає також спеціалізовану підготовку. На підтвердження своєї компетенції медіатор отримує сертифікат [7]. Роль такого посередника у врегулюванні спору є досить пасивною та полягає у керуванні процедурою медіації, допомозі сторонам порозумітися. Основною формою медіації є переговори сторін, що виключає пряме втручання медіатора у процедуру та надання варіантів розв'язання спору.

І.М. Галіян зазначає, що основна відмінність медіації та консиліації полягає у ролі третьої особи: медіатор співпрацює зі сторонами, кооперує, однак із власної ініціативи не пропонує варіанти вирішення спору. Тобто, сторони повинні самі дійти найбільш вдалого рішення, оскільки це збільшує вірогідність добровільного виконання. Навпаки, під час консиліації саме посередник робить пропозицію шляхів розв'язання конфлікту [2]. Таким чином, слід відрізнити процедури медіації та консиліації.

У європейських державах як самостійні способи АВС використовують медіацію, консиліацію та арбітраж, хоча не усюди вони отримали офіційне визнання. Наприклад, у Франції міститься законодавче регулювання медіації та консиліації. Обидві примірні процедури полягають в тому, що сторони намагаються вирішити спір за допомогою третьої сторони. Однак існує різниця у рівні професійної підготовки, необхідної для посередників. Від медіаторів не вимагається наявність спеціальної підготовки або попереднього досвіду проведення медіації, якщо вони достатньо кваліфіковані для розуміння природи та предмету спору. І навпаки, консиліатори є службовцями суду та повинні мати не менше трьох років стажу в галузі права, однак їх діяльність не оплачується [8].

У ЦПК Франції консиліації та медіації увагу присвячено у розділі VI (статті 127-131-15). Розрізняють також два види примірних процедур: позасудову та ту, яка здійснюється під час судового провадження. Закон не встановлює жорсткі часові межі щодо моменту звернення: сторони можуть примиритися за власною ініціативою або пропозицією судді протягом усього процесу. Якщо учасники справи погоджуються, суддя може виступити в якості консиліатора самостійно або призначити іншу особу. Сторони повинні провести консиліацію у місці та час, які суддя вважає сприятливими, і відповідно до встановлених ним умов. Вони можуть вимагати від судді проконтролювати процес примирення [9].

Суддя може зобов'язати сторін зустрітися із мировим посередником, який повідомить про хід та мету процедури консиліації. Якщо суддя призначає судового консиліатора, він встановлює граничний термін процедури, який не може перевищувати трьох місяців. За клопотанням посередника, можливо один раз подовжити консиліацію на той самий строк. Судовому консиліатору надається досить широкий перелік прав: викликати сторін у визначені ним місце, день, час; за згодою сторін заслухати будь-яку особу, яку він вважає необхідним для розв'язання спору. При цьому посередник повинен інформувати суддю про труднощі, з якими стикається під час примирення, та про наслідки процедури. Зміст угоди за результатами консиліації має бути зафіксовано у протоколі, який підписується суддею або посередником та сторонами; витяг з протоколу примирення становить виконавчий лист [9].

Отже, французький варіант судової консиліації має спільні риси із закріпленим у ЦПК України врегулюванням спору за участю судді. Так, ця процедура також здійснюється за згодою сторін у формі спільних та закритих нарад. Суддя має право з'ясувати позицію сторін, підстави та предмет позову, вислухати пропозиції сторін щодо вирішення конфлікту, звертати увагу на судову практику. Як і судовий консиліатор, суддя має право запропонувати потенційний шлях мирного врегулювання спору. Обмеженням для активної діяльності судді є заборона здійснювати оцінку доказів у справі та надавати сторонам юридичні рекомендації, поради. Отже, у такому вигляді консиліація втрачає своє значення поза судового врегулювання спору та стає судовою процедурою. Щоб консиліація могла стати альтернативою медіації, в якості посередника треба залучати не суддю чи працівника суду, а незалежну особу.

Повернемось до аналізу французького законодавства. На відміну від консиліатора, медіатором може бути виключно особа, яка не є суддею. Законом ставиться ряд вимог до особистих та професійних якостей посередника, а саме: не мати судимість; не бути недієздатним; не бути звільненим чи відкликаним внаслідок дій, що суперечать моралі; володіти відповідною кваліфікацією; пройти навчання або мати досвід медіації; надати гарантії незалежності. Головним завданням призначеного суддею медіатора є вислухати сторони та порівняти їх позиції, щоб вони могли прийти до вирішення конфлікту. Процедура може охоплювати як весь спір, так і його частину. При цьому учасники не відмовляються від юрисдикції судді, який може в будь-який час вжити інших заходів для вирішення спору. Послуги посередника є оплатними, а процедура триває не більше

трьох місяців з моменту сплати винагороди медіатору. Суддя може припинити медіацію за власною ініціативою чи бажанням сторони (зокрема, якщо процедура порушено або вона стала неактуальною) та відновити провадження [9].

Поза межами судового розгляду сторони також можуть скористатися послугами посередника, який є третьою особою, виконує свої обов'язки неупереджено, компетентно та з належною обачністю. Згідно з Декретом №2012-66, під час проведення медіації та консиліації потрібно дотримуватися принципу конфіденційності. Судом може бути надана обов'язкова сила домовленостям, які досягнуті за допомогою примирних процедур [8].

Навпроти, у Фінляндії на законодавчому рівні немає розподілу між медіацією та консиліацією. Обидві процедури мають назву *sovittelumenettely*, однак практики зазначають про певні відмінності. Медіатор діє як нейтральна третя сторона та сприяє сторонам, але не активно спрямовує процес. Основна роль полягає у допомозі визначити та сформулювати власні інтереси, пріоритети, вимоги. На відміну від переговорів, таке посередництво має структуру, графік, розділене на етапи; сам процес є приватним і конфіденційним. Успішна медіація завершується письмовою угодою, обов'язковою для сторін. За певних умов вона може бути затверджена суддею [10].

Консиліація використовується у більш широкій сфері, у тому числі і в кримінальному провадженні. Посередник (інколи призначений судом) визначає порушені права та шукає найкращі рішення для їх поновлення. На відміну від медіації, саме консиліатор, а не сторони, розробляє та пропонує умови врегулювання спору. Таким чином, сторони мають право адаптувати процедуру примирення під один із визнаних засобів АВС [10].

Г. Фехілі зазначає, що в Ірландії консиліація використовується для вирішення спорів у будівельній галузі. Основна відмінність від медіації полягає в тому, що якщо консиліатор не в змозі допомогти розв'язати спір, він повинен надати рекомендацію. Вона залишається обов'язковою для сторін, якщо протягом визначеного часу не відхилена стороною. Як переваги цього АВС, можна зазначити приватність та конфіденційність. Передана посереднику документація не може бути надана іншій стороні без прямого дозволу. Окрім того, будь-яка інформація, надана одній стороні іншою під час консиліації, не може бути використана в подальшому судовому розгляді [11].

Багато будівельних договорів стандартної форми (наприклад, RIAI, IEI, SCS and CIF) передбачають обов'язкову участь сторін у процедурі консиліації, перш ніж передати спір до арбітражу або суду – і більшість будівельних спорів вирішується на цьому етапі. Якщо договір містить

положення щодо обов'язкової консиліації, то сторони повинні виконати цю умову. Як приклад Г. Фехілі наводить справу *Achill Sheltered Housing Association CLG v. Dooniver Plant Hire Limited*, у якій призначення арбітра було визнане недійсним судом *An Ard-Chúirt* з тієї підстави, що сторони знехтували умовами договорами та не провели процедуру консиліації [11].

Як вбачається з аналізу, в іноземних державах засобом АВС приділяється досить велика увага – і навіть якщо консиліація не закріплена на законодавчому рівні, вона досить широко використовується. В такому разі виникає питання щодо фіксування результатів такої процедури та забезпечення їх обов'язковості для сторін. В такому разі слушно згадати Директиву 2008/52/ЄС. Ця Директива безпосередньо регулює лише проведення медіації, однак варто взяти до уваги положення стосовно виконання угод, укладених в результаті примирної процедури. Сторони мають можливість вимагати від держави забезпечення виконання змісту письмової угоди, укладеної за результатами медіації, за винятком випадку, коли зміст угоди суперечить законодавству держави. Згідно з Директивою, виконання змісту угоди може бути забезпечене судом чи іншим органом, який має відповідні повноваження [12].

Тому за аналогією із медіацією та третейським розглядом, сторони можуть домовлятися про звернення до консиліації шляхом укладення консиліаційної угоди у формі окремої угоди або застереження у договорі. За бажанням сторін така примирна процедура може застосовуватися самостійно або бути обов'язковою перед зверненням до іншого способу АВС у разі невдалої спроби домовитися. В результаті успішної процедури має укладатися угода за результатами консиліації, в якій закріплюються остаточні досягнуті домовленості між сторонами стосовно рішення, запропонованого консиліатором.

Висновки. Консиліація може застосовуватися самостійно або в комплексі з іншими засобами АВС. Ця примирна процедура є близькою до медіації, однак суттєвою відмінністю є більш активна роль посередника-консиліатора, який має пропонувати сторонам варіант вирішення спору. Пропонується використовувати таке визначення, взявши за основу поняття медіації із відповідного Закону: консиліація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів за активної участі посередника (консиліатора).

Окрім того, необхідно визначитися з особою посередника. Консиліатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить консиліацію, має

відповідний рівень кваліфікації та професійних знань та пройшла базову підготовку консилиатора в Україні або за кордоном. У такому разі Уряд має створити Реєстр консилиаторів, які мають право надавати цю послугу. До посередників мають застосовуватися більш жорсткі вимоги, ніж до медіатора: обов'язковими повинні бути положення щодо попереднього досвіду проведення консиляції або наявність рівня кваліфікації, необхідного для вирішення даного спору. Особисті якості посередника мають включати відсутність притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення, відсутність

судимостей, незалежність та неупередженість. Лише за відсутності особистої заінтересованості у справі консилиатор може запропонувати об'єктивне рішення.

Законодавче запровадження консиляції на даному етапі можливе та дозволить відмежувати цю процедуру від схожих АВС (медіації, третейського розгляду) і врегулювання спору за участю судді. В такому разі будуть внесені відповідні зміни до процесуальних кодексів України, що надасть сторонам можливість обирати між двома способами АВС в залежності від індивідуальної ситуації, яка склалася на момент спору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навч. посіб. / Верба-Сидор О. Б. та ін. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3835/1/verba-sydor_26-05-21.pdf (дата звернення 22.09.2023).
2. Галіян І. М. Медіація та консиляція як примирні процедури внутрішнього корпоративного конфлікту. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1(3). С. 201–205. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/499> (дата звернення 22.09.2023).
3. Березніцький Д. А. Консиляція як альтернативний спосіб розгляду цивільних справ. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 147–150. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32691/1/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%86%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf> (дата звернення 22.09.2023).
4. Управління конфліктами для потреб публічної служби: посібник і методичні рекомендації / Калениченко Т. та ін. / за заг. ред. Д. Проценко. Київ : Ваіте, 2021. 224 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/b/521680_0.pdf (дата звернення 22.09.2023).
5. Workplace Relations Commission (WRC). Conciliation. URL: https://www.workplacerelements.ie/en/complaints_disputes/conciliation/ (дата звернення 22.09.2023).
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV: станом на 07.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 22.09.2023).
7. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. № 1875-IX: станом на 16.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 22.09.2023).
8. Kyum Lee, Florian Dessault and Pierre Tricard. The Dispute Resolution Review: France. *The Law Reviews*. 2023. URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-dispute-resolution-review/france#:~:text=Mediation%20and%20conciliation%20are%20the,resolution%20recognised%20by%20French%20law> (дата звернення 22.09.2023).
9. Code de procédure civile (Цивільний процесуальний кодекс Франції): станом на 31 липня 2023 р. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000006117226/#LEGISCTA0000030360395 (дата звернення 22.09.2023).
10. Foundation for Cultural Policy Research Cupore. Assessing Copyright and Related Rights Systems. Availability of Alternative Dispute Resolution Mechanisms. Report on Piloting in Finland. 2016. URL: https://www.cupore.fi/images/tiedostot/pilottitutkimusraportit/pilotreport_ds10_availabilityofalternative-disputeresolutionmechanisms.pdf (дата звернення 22.09.2023).
11. Harry Fehily. Conciliation explained. *Holmes*. URL: <https://holmeslaw.ie/insights-news/news/conciliation-explained> (дата звернення 22.09.2023).
12. Директива 2008/52/ЄС: Директива Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення 22.09.2023).

REFERENCES

1. Verba-Sydor O. B., Vorobel U. B., Hrabar N. M., Dutko A. O. & Yurkevych Yu. M. (2021) Alternatyvni sposoby vyryshennia tsyvilnykh sporiv za zakonodavstvom Ukrainy : navchalnyi posibnyk [Methods of alternative dispute resolution according to Ukrainian legislation: coursebook]. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2021. 416. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3835/1/verba-sydor_26-05-21.pdf (in Ukrainian).

2. Haliian I. M. (2020) Mediatsiia ta konsyliatsiia yak prymyrni protsedury vnutrishnoho korporatyvnoho konfliktu. [Mediation and conciliation as procedures of peaceful settlement of corporate disputes]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1(3). 201–205. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/499> (in Ukrainian).
3. Bereznitskyi D. A. (2020) Konsyliatsiia yak alternatyvnyi sposib rozghliadu tsyvilnykh sprav [Conciliation as alternative method of consideration of civil cases]. *Porivnialno-analitychne pravo*. №1. 147-150. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32691/1/%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%86%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF.pdf> (in Ukrainian).
4. Kalenychenko T., Kyselova T., Kopina A., Korablova O. & Protsenko D. (2021) Upravlinnia konfliktamy dlia potreb publichnoi sluzhby: posibnyk I metodychni rekomendatsii [Conflict management for public service needs: coursebook and recommendations]. Kyiv : Vaite. 224. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/4/b/521680_0.pdf (in Ukrainian).
5. Workplace Relations Commission (WRC). Conciliation. URL: https://www.workplacerelations.ie/en/complaints_disputes/conciliation/
6. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]; Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 18.03.2004 r. № 1618-IV: stanom na 07.09.2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (in Ukrainian).
7. Pro mediatsiiu [On Mediation] : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 16.11.2021. №1875-IX: stanom na 16.11.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (in Ukrainian).
8. KyumLee, Florian Dessault & Pierre Tricard. (2023) The Dispute Resolution Review: France. *The Law Reviews*. URL: <https://thelawreviews.co.uk/title/the-dispute-resolution-review/france#:~:text=Mediation%20and%20conciliation%20are%20the,resolution%20recognised%20by%20French%20law>
9. Code de procédure civile (Code of Civil Procedure): stanom na 31 lypnia 2023 r. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000006117226/#LEGISCTA000030360395 (in French).
10. Foundation for Cultural Policy Research Cupore. (2016) Assessing Copyright and Related Rights Systems. Availability of Alternative Dispute Resolution Mechanisms. Report on Piloting in Finland. URL: https://www.cupore.fi/images/tiedostot/pilottitutkimusraportit/pilotreport_ds10_availabilityofalternativedisputeresolutionmechanisms.pdf
11. Harry Fehily. Conciliation explained. *Holmes*. URL: <https://holmeslaw.ie/insights-news/news/conciliation-explained>
12. Dyrektyva 2008/52/EC: Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro deiaki aspekty mediatsii u tsyvilnykh ta hospodarskykh pravovidnosynakh vid 21 travnia 2008 r [Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters]. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (in Ukrainian).

РОЗДІЛ IV. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-3-06>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ РОБОТИ СУДІВ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Романова В. А.

студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 106, Харків, Україна
orcid.org/0009-0002-0555-8436
gshwusbb65@gmail.com

Баранкова В. В.

кандидатка юридичних наук,
доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-1355-2897
ovenvanil@gmail.com

Ключові слова: діджиталізація, автоматизація, електронне правосуддя, штучний інтелект.

Сьогодні на зміну застарілим механізмам виконання багатьох процедур приходять новітні технології. Серед можливостей переходу на рейки сучасності – можливість скористатися перевагами діджиталізації судової системи. Раніше судовий процес вважався вкрай забюрократизованим, тривалим та упередженим. Сьогодні, завдяки розвитку багатьох галузей науки, доступ до правосуддя спрощується, рішення приймаються більш об'єктивно і в цілому використання цифрових технологій дозволяє мінімізувати можливість для учасників процесу зловживати своїми процесуальними правами, що є дуже важливим.

ІІІ може використовуватися в різних аспектах судочинства, включаючи аналіз доказів, підтримку прийняття рішень та автоматизацію рутинних завдань. Перевагами використання ІІІ в судових процедурах є можливість швидко і точно аналізувати великі обсяги доказів, виявляти складні закономірності, забезпечувати незалежність від особистих упереджень. ІІІ може допомогти суддям у прийнятті рішень, надаючи об'єктивне підґрунтя, а також рекомендації щодо правового розгляду справ. Крім того, використання ІІІ може сприяти скороченню термінів розгляду судових справ, покращенню доступу до правосуддя та зменшенню витрат на судові процедури. Застосування автоматизації та аналізу даних дозволяє оптимізувати робочі процеси, зменшити кількість людських помилок і забезпечити послідовність у прийнятті рішень. У цій статті висвітлено потенціал використання новітніх технологій у судах та його вплив на судову систему. Аналізуються такі переваги, як швидкість, точність та об'єктивність в обробці доказів, підтримка суддів у прийнятті рішень та автоматизація рутинних завдань. Також відзначається можливість скорочення часу судового процесу, покращення доступу до правосуддя та зменшення витрат. Однак статті зазначаються також і потенційні ризики від такого використання, пов'язані, зокрема, з етичними та правовими питаннями, пов'язаними з використанням ІІІ в судах. Звертається увага на конфіденційність даних, приватність та відповідальність за прийняття рішень.

Саме тому постановка проблеми є дуже важливою, адже саме зараз відбувається переломний момент, коли повністю змінюється парадигма, а тому вона не завжди легко сприймається пересічними громадянами.

DIGITALIZATION OF COURT OPERATIONS: MAIN DIRECTIONS AND OPPORTUNITIES

Romanova V. A.

*3rd Year Student at the Faculty of Prosecutor's Office
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 106, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0009-0002-0555-8436
gshwusbb65@gmail.com*

Barankova V. V.

*Candidate of Law,
Associate Professor at the Department of Civil Justice and Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1355-2897
ovenvanil@gmail.com*

Key words: *digitalization,
automation, electronic justice,
artificial intelligence.*

Today, the latest technologies are replacing outdated mechanisms for performing many procedures. Among the possibilities of the transition to the rails of modernity is the opportunity to take advantage of the digitalization of the judiciary. Previously, the judicial proceedings were considered extremely bureaucratic, lengthy and biased. Today, thanks to the development of many fields of science, access to justice is easier, decisions are made more objectively and in general, the use of digital technologies allows minimizing the opportunity for the participants of the process to abuse their procedural rights, which is important.

AI can be used in various aspects of judiciary, including evidence analysis, decision support and automation of routine tasks. The advantages of using AI in court procedures are the ability to quickly and accurately analyze large volumes of evidence, identify complex patterns, and ensure independence from personal biases. AI can help judges in making decisions by providing an objective basis, as well as recommendations on legal treatment of cases. In addition, the use of AI can contribute to shortening the time of consideration of court cases, improving access to justice and reducing the costs of court procedures. The application of automation and data analysis allows you to optimize work processes, reduce human errors and ensure consistency in decisions. This article highlights the potential of using the newest technologies in the courts and its impact on the judicial system. The advantages this are analyzed, such as speed, accuracy and objectivity in the processing of evidence, support of judges in decision-making and automation of routine tasks. The possibility of reducing the time of the court process, improving access to justice and reducing costs are also noted.

However, potential risks from such use are also cited, related, in particular, to ethical and legal issues related to the use of AI in courts. Attention is drawn to data confidentiality, privacy and decision-making responsibility.

That is why the formulation of the problem is very important, because right now there is a turning point, when the paradigm is completely changing, and therefore it is not always easily perceived by ordinary citizens.

Постановка проблеми. На сучасному етапі цифровізація та автоматизація багатьох процесів досягла свого апогею. Не оминула ця трансформація і систему судочинства, зокрема у частині, що стосується цивільного процесу. Україна зараз стала країною-кандидатом в члени ЄС, а тому значну роль тут відіграють і процеси адаптації законодавства, глобалізації для здійснення українського цивільного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців різних галузей права останнім часом дуже детально досліджують новелізацію багатьох інститутів у зв'язку з швидкісним розвитком сучасних технологій. Зокрема, це стосується і цивільного процесу. Наприклад, Погребняк О. обґрунтовує переваги та недоліки подання позовної заяви до суду в електронній формі [2, с. 79–80]. Кушакова-Костицька Н. В. досліджує можливість цифровізації з посиланням на досвід європейських країн [4, с. 103–108].

Тюрю Ю. І. у своїх наукових працях досліджує, які потенційні наслідки можливі від застосування штучного інтелекту при прийнятті судових рішень, які можливі посягання від його використання [11, с. 70–71].

Також є й багато інших вчених-правників, які вивчали це питання, незважаючи на відносну нещодавність його появи. Зважаючи на їх доробки, можна дійти висновку, що досі існують певні суперечності при застосуванні можливостей, які надають передові технології для здійснення цивільного судочинства.

Мета. Метою роботи є дослідження автоматизації роботи судів при здійсненні цивільного судочинства у різних напрямках, починаючи від застосування електронного документообігу, завершуючи можливістю застосування штучного інтелекту при винесенні судових рішень. Оскільки, цифровізація роботи судів полягає в тому, що суди, використовуючи цифрові технології і інформаційні системи, покращують ефективність та доступність правосуддя, це означає, що більше осіб зможуть реалізувати своє конституційне право. Тим більше, за умов повномасштабної війни на території України, не у всіх є можливість безпосередньої явки, що може здати на заваді його реалізації. Саме тому, дослідження можливостей та потенційних ризиків такої трансформації є надзвичайно важливим на сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Трансформаційні процеси, які відбуваються у галузі цивільного процесу врегульовуються значною кількістю нормативно-правових актів. Чільне місце займає Закон України «Про судоустрій та статус суддів», який безпосередньо закріплює засади і порядок здійснення судочинства в Україні. Також у цьому аспекті важливими є такі закони, як Закон України

«Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги». Ці питання закріплюються і в широкому переліку підзаконних нормативно-правових актів, які розробляються і затверджуються Державною судовою адміністрацією України, а також і локальних актах, таких як інструкції з діловодства в загальних, адміністративних та господарських судах.

Радянська корумпована судова система спровокувала масштабну недовіру до суддів та судової гілки влади в цілому. Для боротьби із пережитками минулого у період з 2006 року, зокрема, відбувався поступовий перехід до автоматизованого документообігу, що стало важливим кроком для подальшого, більш глибокого імплементації таких новацій в українське судочинство.

Характеризуючи процес цифровізації діяльності судів, у першу чергу слід досліджувати правила автоматизації діловодства. Робота суду розпочинається із реєстрації процесуальної і непроцесуальної документації, тобто вхідної кореспонденції. На сьогодні ця діяльність регулюється Рішенням Ради суддів України «Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду». Таким чином, ця реєстрація полягає у внесенні подібного роду документів до автоматизованої системи документообігу суду (АСДС). Проте це лише первинний крок. Після того, як відповідний документ внесено до системи, у базі має бути відображена інформація про весь його подальший рух і в цьому полягає повна автоматизація вхідної кореспонденції.

Повній автоматизації також піддається, поряд із вхідною, й вихідна кореспонденція, тому відправка або передача документації без попередньої реєстрації в АСДС є не допустимою [1, с. с. 62–63].

Іншим аспектом цифровізації є можливість здійснення електронного правосуддя шляхом утворення електронного суду. Зокрема, використання засобів мобільного зв'язку, мережі Інтернет набагато спрощує процедуру здійснення судочинства, починаючи від подання позовної заяви до повідомлення суб'єктів процесу.

У зв'язку з тим, що в українське законодавство були внесені зміни щодо можливостей проведення онлайн-засідання, забезпечення аудіозапису та відеозйомки, автоматизації документообігу, то, очевидно, що в судовій практиці активно стали використовувати такі терміни, як «електронний суд», «електронне судочинство» і т.п..

Зрозуміло, що як і будь-які сучасні технології, система електронного судочинства створена з метою полегшити здійснення правосуддя, гарантувати забезпеченість прав людини на всіх його етапах, а отже має дуже велику кількість переваг. Серед них можливість швидкого інформування, економія

робочого часу для працівників суду, економія коштів через цифровізований документообіг тощо.

Так само, можливість відео- та аудіозапису судових засідань є також надзвичайно важливим, адже дозволяє мінімізувати ризики зловживання сторонами їхніми процесуальними правами. Окрім цього, відвідувачі суду мають можливість дізнаватися про розгляд справ безпосередньо на сайті відповідного суду, що є надзвичайно прогресивним, як на мене, адже потребує мінімальних зусиль та витрати для них.

При цьому дійсно, вартує уваги факт того, що не завжди забезпечується якісний захист інформації, яка потрапляє в базу. Деякі науковці стверджують, що проблема може виникати у зв'язку із подачею в електронній формі документів, що містять державну таємницю, інтимні чи інші особисті відомості. Тому для того, щоб повномасштабно імплементувати систему електронного судочинства в українське законодавство, потрібні дуже якісні гарантії того, що інформація не буде розповсюджена іншим особам.

У країнах заходу цю проблему вирішують шляхом застосування інституту подвійної подачі документів. І саме на адвокатів та юристів покладається обов'язок слідкувати за тим, щоб інформація залишалась захищеною [2, с. 79–80]. До того ж, Верховний Суд штату Іллінойс США зробив висновок, що саме сторона судового розгляду, заповнюючи певну електронну форму, має зробити позначку про те, що у документах міститься інформація, яка потребує захисту [3].

Стосовно європейських країн, чий досвід для України є набагато ближчим, то станом на сьогодні існує велика кількість нормативно-правових актів, покликаних регулювати здійснення електронного судочинства. Це, до прикладу, Рекомендація № R (95) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно відбору, оброблення, подання та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах (від 11 вересня 1995 р.), Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про можливість взаємодії інформаційних систем у сфері правосуддя» (від 9 вересня 2003 р.) та багато інших тощо [4].

Щодо сучасних надбань України, то у нас також значною мірою активно застосовується інститут електронного судочинства. Зокрема, законами України було впроваджено електронні цифрові підписи, суди забезпечено технікою для здійснення діяльності за допомогою комп'ютеризованих засобів.

Окрім цього, існує спеціальний нормативно-правовий акт, спрямований на допомогу в реалізації вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Це Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефак-

сів) суб'єктів владних повноважень», яка закріплює функціонування такої системи в Україні [5]. Однак, незважаючи на те, що створену цю Базу у 2011 році, існують певні проблеми з її застосуванням, зокрема непорозуміння із використанням електронної адреси і т.п.. Зокрема, відповідно до Рекомендації Ради суддів України викладених у листі № 9 рс186/20 від 16 березня 2020 року [6] передбачалась можливість подання процесуальних документів у справах шляхом їх надсилання на офіційну електронну адресу суду, поштою, факсом, через особистий кабінет у підсистемі «Електронний суд». Проте, у практичній діяльності судів майже одразу виникли непорозуміння, які ґрунтувалися на доводах суддів про виняткову необхідність подання документів лише через підсистему «Електронний суд». Очевидно, що ця позиція суперечить Рекомендації Ради суддів України [7]. Як на мене, розширювальне чи звужене тлумачення положень нормативно-правового акта може спровокувати зловживання судьями своїми правами з метою «не помітити» потрібну документацію, а саме тому потребує більш детальної та визначеної регламентації.

Окрім потенційної можливості витоку конфіденційної інформації, є ще й ризик втрати юридично важливої несекретної інформації, низька комп'ютерна грамотність, недостатність або відсутність технічного обладнання в судах тощо. Деякі науковці також стверджують, що через значну недовіру до цифрових технологій, більшість громадян надають перевагу традиційному варіанту [4, с. 103–108].

Окрім того, існує невирішене питання щодо спливу строків у зв'язку з тим, що у ч.5 ст. 124 ЦПК України визначено лише строк для вчинення процесуальної дії в суді, який визначається робочим часом суду, проте електронна подача документів можлива в будь-який час доби, що породжує певну правову невизначеність [8].

Однією з найважливіших новел є внесення в ст. 15-1 до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де визначено функції Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [9]. Після цього були внесені відповідні зміни і до процесуальних кодексів, зокрема у ЦПК, у ст. 14 також визначаються її сутність і значення.

Ще один аспект автоматизації роботи суддів полягає в можливості використання штучного інтелекту.

Взагалі, згідно зі ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють судді і судову владу покладено саме на них [10]. Тобто очевидно, що робота суддів не може бути замінена штучним інтелектом, проте прямої заборонної норми не існує. Отже можна дійти висновку, що залучати штучний інтелект до вирішення цивільних справ можна.

Очевидно, що використання штучного інтелекту дає змогу пришвидшити процес пошуку інформації, обробки даних, зробити роботу судів більш ефективною. Проте, існують певні проблеми, які можуть завадити здійсненню судочинства з елементами залучення можливостей штучного інтелекту. Зокрема, штучний інтелект не завжди може врахувати специфіку справи та приймати самостійні рішення, користуючись власним розсудом, і, як-не-як, кількість інформації для прийняття цих рішень є обмеженою. Багато науковців вважають, що застосування штучного інтелекту може стати посяганням на фундаментальні принципи та людські цінності, зокрема порушувати принцип верховенства права, недискримінації, справедливості і т.п. [11, с. 70–71].

Натомість, вже існують прецеденти, коли штучний інтелект ставав помічником у вирішенні судових справ. Зокрема, західні інформаційні джерела стверджували, що у Колумбії суддя Хуан Мануель Паділья Гарсія при підготовці до вирішення справи скористався ChatGPT, що підтверджується відповідними документами. Суддя запевняв, що він використовував штучний інтелект для того, щоб отримати інформацію про прецеденти та судову практику, при цьому ретельно

перевіряючи надані результати. Він стверджував, що завдяки цьому він зумів пришвидшити процес винесення рішення [12].

Висновки, перспективи та пропозиції. Виходячи з наведеного, можна висувати, що проведення заходів з цифровізації роботи судів є надзвичайно важливим та актуальним на сьогодні. Ця стаття показує переваги від використання новітніх технологій у процесі здійснення судочинства, а також застосування штучного інтелекту в судових процедурах. Вона підкреслює важливість вирішення певних проблемних питань, викликає неабиякий інтерес до подальшого дослідження і розробки правового фреймворку, який здатен забезпечити ефективне використання цифрових засобів в судочинстві, допомагаючи зберегти при цьому справедливість та довіру до судової системи.

Стосовно перспектив від цифровізації та застосування штучного інтелекту, то в майбутньому існує можливість розробки віртуальних суддів, повна ліквідація паперового діловодства та зменшення бюрократизованого штату працівників, які лише гальмують українську судову систему. Це дозволить більш та ефективно розглядати судові справи, особливо в малозначних справах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стрельцова О. І. Регулювання впровадження автоматизованого документообігу та діловодства в системі українського судочинства на законодавчому рівні. С. 62–63, URL: <https://doi.org/10.36074/logos-31.03.2023.18> (дата звернення: 30.05.2023).
2. Погребняк О. Особливості подання позовної заяви до суду в електронній формі. *Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні»*. 2019. С. 79–80.
3. eFiling confidential documents in Illinois: what to know – OneLegal. OneLegal. URL: <https://www.onelegal.com/blog/efiling-confidential-documents-in-illinois-what-to-know/> (дата звернення: 30.05.2023).
4. Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103–108. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4656/1/20.pdf> (дата звернення: 30.05.2023).
5. Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень : Постанова Каб. Міністрів України від 05.01.2011 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5-2011-п#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
6. Електронний суд в умовах COVID-19 | НААУ. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/publications/5423-elektronnij-sud-v-umovah-covid-19.html> (дата звернення: 30.05.2023).
7. Національна Асоціація Адвокатів України – Подання до суду документів електронною поштою – новели сьогодення. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5395-podannya-do-sudu-dokumentiv-elektronnoyu-poshtoyu-noveli-s-ogodennya.html> (дата звернення: 30.05.2023).
8. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII : станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
10. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
11. Тюря Ю. І. Цифрова трансформація правосуддя в Україні. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку і права в XXI столітті»*. 2022. С. 70–71. URL: http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45913/1/конф_Умань_08.11.22.pdf#page=71 (дата звернення: 30.05.2023).

12. Суддя використав Chat GPT для винесення судового рішення – Подобиці. GeeksNEWS: огляди, новини технологій і комп'ютерного світу. URL: <https://geeks.news/tehnka-nauka/615-kolumbiiskyi-suddia-vykorystav-chat-gpt-dlia-vynesennia-vyroku-u-spravi.html> (дата звернення: 30.05.2023).

REFERENCES

1. Streltsova O. I. Rehuliuвання vprovadzhenia avtomatyzovanoho dokumentoobihu ta dilovodstva v systemi ukrainskoho sudochynstva na zakonodavchomu rivni. S. 62–63, URL: <https://doi.org/10.36074/logos-31.03.2023.18> (дата звернення: 30.05.2023). [in Ukrainian].
2. Pohrebniak O. Osoblyvosti podання pozovnoi zaiavy do sudu v elektronni formi. *Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia "Problemy ta stan dotrymanna i zakhystu prav liudyny v Ukraini"*. 2019. S. 79–80. [in Ukrainian].
3. eFiling confidential documents in Illinois: what to know – One Legal. One Legal. URL: <https://www.onelegal.com/blog/efiling-confidential-documents-in-illinois-what-to-know/> (дата звернення: 30.05.2023).
4. Kushakova-Kostytska N. V. Elektronne pravosuddia: ukrainski realii ta zarubizhnyi dosvid. *Yurydychnyi chasopys natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2013. № 1. S. 103–108. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4656/1/20.pdf> (дата звернення: 30.05.2023). [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynu bazu danykh elektronnykh adres, nomeriv faksiv (telefaksiv) subiektiv vladnykh povnovazhen : Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 05.01.2011 r. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5-2011-p#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
6. Elektronnyi sud v umovakh COVID-19 | NAAU. NAAU. URL: <https://unba.org.ua/publications/5423-elektronnij-sud-v-umovah-covid-19.html> (дата звернення: 30.05.2023).
7. Natsionalna Asotsiatsiia Advokativ UkraIny – Podання do sudu dokumentiv elektronnoiu poshtoiu – novelty sohodennia. NAAU. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5395-podannya-do-sudu-dokumentiv-elektronnoyu-poshtoyu-noveli-s-ogodennya.html> (дата звернення: 30.05.2023).
8. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV : stanom na 15 kvit. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
9. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII : stanom na 23 hrud. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
10. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 30.05.2023).
11. Tiuria Yu. I. Tsyfrova transformatsiia pravosuddia v ukraini. Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Aktualni problemy ekonomiky, finansiv, obliku i prava v XXI stolitti». 2022. S. 70–71. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45913/1/konf_Uman_08.11.22.pdf#page=71 (дата звернення: 30.05.2023). [in Ukrainian].
12. Suddia vykorystav Chat GPT dlia vynesennia sudovoho rishennia – Podrobytsi. GeeksNEWS: ohliady, novyny tekhnolohii i kompiuternoho svitu. URL: <https://geeks.news/tehnka-nauka/615-kolumbiiskyi-suddia-vykorystav-chat-gpt-dlia-vynesennia-vyroku-u-spravi.html> (дата звернення: 30.05.2023).

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ампаро

№ 3, 2023

Комп'ютерна верстка – А.О. Марєєва
Коректура – І.М. Чудеснова

Підписано до друку: 27.09.2023.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 6,05.
Замов. 1023/655. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.